Utanförskap, våld och kärlek till orten

Barns röster om att växa upp
i utsatta kommuner och förorter

BARNOMBUDSMANNEN 2018

BARN OMBUDS MANNEN

© Barnombudsmannen 2018
Texter: Barnombudsmannen
Intervjuer: Global Reporting
Illustrationer: Matilda Söderling
Grafisk form: Lisa Jansson/Global Reporting
Tryck: ÅTTA.45
ISBN 978-91-87448-94-2

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Barnombudsmannen
Postadress: Box 22106, 104 22 Stockholm
Telefon: 08-6922950
Telefon för dig under 18: 020-231010
E-post: info@barnombudsmannen.se
Webbplats: www.barnombudsmannen.se

Innehåll

Barnombudsmannen har ordet ... 4
Sammanfattning ... 6
Bakgrund ... 8
Så här gjorde vi ... 10
Index för ojämlikhet bland barn ... 10
Mix av kvalitativ och kvantitativ metod ... 10
Kvalitativt material – Unga Direkt ... 12
Kvantitativt material – Barnen i enkäten ... 13
Begrepp och definitioner ... 14
Barnkonventionen ... 15
Barnkonventionens grundprinciper ... 15
Särskilt viktiga artiklar för goda uppväxtvillkor ... 15
Utanförskap och låga förväntningar ... 16
Barnen berättar ... 17
Barnombudsmannens analys ... 24
Otrygghet och våld ... 26
Barnen berättar ... 27
Barnombudsmannens analys ... 32
Intervju: Nihad Bunar ... 35
Skolans roll ... 36
Barnen berättar ... 37
Barnombudsmannens analys ... 43
Intervju: Inger Ashing ... 47
De yngre barnen ... 48
Barnen berättar ... 49
Barnombudsmannens analys ... 52
Delaktighet och fritid ... 54
Barnen berättar ... 55
Barnombudsmannens analys ... 60
Barnens egna förslag ... 64
Barnombudsmannens förslag ... 66
Säkerställ barnets rätt till skydd mot våld, kränkningar och trakasserier ... 66
Säkerställ likvärdig utbildning för alla barn ... 68
Stärk barnets rätt till delaktighet och en meningsfull fritid ... 69
Vårt arbete 2017 – ett axplock ... 75

BARNOMBUDSMANNEN HAR ORDET

Alla barn i Sverige har samma rättigheter, enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Samtidigt finns statistiska skillnader i barns skolresultat, ekonomi och hälsa.

De statistiska skillnader som finns på flera områden kan tyda på att barns möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar bland annat beroende på var i Sverige barn bor. FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) har också vid upprepade tillfällen uttryckt oro över de kommunala och regionala skillnader som finns när det gäller genomförandet av barnkonventionen i Sverige.[1]

Sedan våren 2017 har Barnombudsmannen träffat och samlat in svar från mer än 900 barn. Barnen bor i utsatta[2] kommuner och förorter runt om i Sverige, däribland glesbygdskommuner. På dessa platser har barn i genomsnitt sämre skolresultat, ekonomi och hälsa än i övriga landet. I den här rapporten berättar barnen själva om hur det är att växa upp där.

Barnens berättelser visar att barn som växer upp i utsatta förorter eller kommuner riskerar att inte få sina rättigheter tillgodosedda.

Våldsutsatthet i vardagen

”Jag brukar höra skott ibland och jag hör att människor blir dödade med kniv, då blir jag oftast rädd.” Så svarar ett barn på vår fråga om varför hen ibland känner sig otrygg i sitt bostadsområde.

Barn berättar att de har bevittnat eller upplevt olika former av våld och kriminalitet i sitt närområde. Några barn berättar även om allvarliga kränkningar, trakasserier och våld i skolan och om en vuxenvärld som inte alltid agerar. Även barn som är fyra och fem år gamla beskriver våld – på förskolan eller i sitt närområde. Våldet får konsekvenser som begränsar deras liv. En pojke berättar: ”Jag har gård, men jag får inte gå ut på den.”

Låga förväntningar och bristande framtidstro

Flera barn beskriver en vuxenvärld som har låga förväntningar på dem. Sara berättar om sin skola: ”Lärarna där, de var inte så bra. De tänkte att ’De här eleverna, de kommer aldrig lära sig något, så det spelar ingen roll om vi typ kollar på film varje dag’. Så vi bara satt där.”

De låga förväntningarna påverkar barnens självbild och deras framtidstro. När vi möter Basim säger han: ”Jag vet att jag kommer att bli utsatt i hela mitt liv.” Vart femte barn i årskurs 5 tror att det kommer bli ganska eller väldigt svårt att hitta ett jobb i framtiden. Bland pojkar i förort svarar var tredje samma sak. Tilltron sänks ju äldre barnen blir. I årskurs 8 tror nästan vart tredje barn att det kommer att ha svårigheter att hitta ett jobb. Bland pojkar i förort är motsvarande siffra fyra av tio.

Kärlek till orten och delaktighet

Trots att barnen berättar om våld och en känsla av utanförskap beskriver de en kärlek till de

1. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11. Liknande kritik har framförts vid Sveriges tidigare granskningar 1993, 1999, 2005 och 2009.
2. Läs mer om hur Barnombudsmannen definierar utsatta kommuner och förorter i avsnittet ”Så gjorde vi”.

”Barnens berättelser visar att barn som växer upp i utsatta förorter eller kommuner riskerar att inte få sina rättigheter tillgodosedda.”

platser där de bor. De säger också att när de får möjlighet att påverka, till exempel fritidsaktiviteter eller politiken i kommunen, känner de en större makt att förändra sin situation.

Barnen i den här rapporten ger en skrämmande bild av sin vardag – en bild som inte tydligt framkommer i den debatt som redan pågår om otrygghet. Att det förekommer stenkastning, bilbränder och skottlossningar är väl känt, men sällan förs diskussionen om hur barn påverkas av att växa upp i en våldsutsatt miljö. Ofta förutsätts våldet enbart vara kopplat till storstädernas förorter, men rapporten visar att barn utsätts för våld i sin närmiljö på många sätt, och i olika delar av landet. Det är dags att börja lyssna på barnen, och att ta våldsutsattheten på allvar. Vårt förslag är därför att regeringen bör ta fram en samlad nationell handlingsplan för att motverka våld mot barn.

Jag som barnombudsman kan inte acceptera att det finns barn i Sverige som möts av låga förväntningar av vuxenvärlden, oavsett var de bor. Om vi vuxna inte tror på barns förmåga och ger dem möjligheter att utvecklas kommer de att göra denna negativa bild till sin egen och anpassa sig efter den. Men barnen visar oss också att det finns svar på deras upplevelser av utanförskap och den bristande framtidstron. Genom att lyssna, och genom att göra barn och unga delaktiga, kan vi åstadkomma förändring som stärker barnens rättigheter – idag och i framtiden.

Jag vill tacka de barn och unga som har delat med sig av sina erfarenheter och tankar om hur det är att växa upp i utsatta kommuner och förorter. Era röster är viktiga för att hitta långsiktiga lösningar, men har hittills saknats i den allmänna debatten. Era förslag till politiker är att stoppa våldet i era närområden, att ge er något att vara stolta över och att lyssna på era röster. Jag håller med!

Anna Karin Hildingson Boqvist, vikarierande barnombudsman

SAMMANFATTNING

Alla barn i Sverige har samma rättigheter. Barn har bland annat rätt till utbildning, skydd mot våld och rätt att utvecklas till sin fulla potential, enligt barnkonventionen. Samtidigt kan barn i Sverige växa upp med mycket olika villkor. Barnombudsmannens årsrapport 2018 innehåller svar från drygt 900 barn om hur det är att växa upp i kommuner och förorter där barn statistiskt sett har sämre skolresultat, ekonomi och hälsa än i övriga landet.

Granskningen visar att barnen trivs där de bor, men också att de upplever våld i sin vardag – både i närområdet och i skolan. Barnen beskriver att vuxenvärlden har låga förväntningar på dem, vilket påverkar deras framtidstro. Det är tydligt att barnen själva inte upplever att de har samma möjligheter som andra barn som växer upp i Sverige.

Statistiken pekar på att ojämlikheten bland barn i Sverige ökar inom flera områden. Det handlar till exempel om skillnader i barns skolresultat, ekonomi och hälsa som är kopplade till bland annat var barn bor.[3] Den statistiska ojämlikhet som finns på flera områden kan tyda på att barns möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, beroende på var i Sverige de bor. FN:s barnrättskommitté har också vid upprepade tillfällen uttryckt oro över de kommunala och regionala skillnaderna i Sverige när det gäller genomförandet av barnkonventionen.[4]

De växande skillnaderna diskuteras flitigt i den allmänna och politiska debatten – men barns röster om den egna situationen hörs sällan. Samtidigt är det i många fall bara barnen själva som kan berätta om deras rättigheter erkänns och förverkligas fullt ut, enligt FN:s barnrättskommitté.[5] Barns röster är också en viktig del i att identifiera långsiktiga lösningar.

Barnombudsmannen har därför velat veta mer om barns upplevelser av att växa upp i utsatta kommuner och förorter och om de får sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda.

I en undersökning har Barnombudsmannen låtit fler än 900 barn berätta om hur det är att växa upp i områden där barn statistiskt sett har sämre villkor än i andra delar av Sverige. Det handlar om förorter till storstäderna, men också om kommuner runt om i Sverige, däribland glesbygdskommuner. Dessa platser skiljer sig åt på många sätt, men utsattheten för barn som bor i dessa områden, gällande ekonomi, hälsa och skolresultat, påminner om varandra.

3. Läs mer i avsnittet ”Bakgrund”.
4. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11. Liknande kritik har framförts vid Sveriges tidigare granskningar 1993, 1999, 2005 och 2009.
5. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 48–50.

Utifrån statistik som Barnombudsmannen sammanställt[6] har vi identifierat ett antal utsatta kommuner och förorter. Vi har sedan genomfört kvalitativa samtal med barn i tre av förorterna till storstäderna och i två av kommunerna. Med hjälp av samma statistik har Barnombudsmannen även fått svar på en kvantitativ enkät från barn i 27 kommuner och förorter.

Barnen själva resonerar kring sin verklighet och tar upp en rad olika teman.

- Barnen berättar att de känner ett utanförskap och en exkludering från stora delar av samhället. De tror inte att de kan förverkliga sina framtidsplaner utan att flytta, eftersom det antingen saknas arbeten, eller att personer från dessa orter diskrimineras. Barn i förorter upplever att media och politiker målar upp en negativ bild av deras bostadsområde, medan barn i glesbygdskommuner snarare känner att deras område är bortglömt av media och övriga samhället.

- Många av barnen trivs i sitt närområde. Samtidigt är barnens vardag kantad av våld och kriminalitet. Det kan handla om att barnen utsätts för våld och sexuella trakasserier, men också om skottlossningar och drogförsäljning i området. De berättar också om att otrygghet kan påverka pojkar och flickor på olika sätt.

- Barnen beskriver en skola där det är svårt att få studiero och som innehåller våld, stök och otrygghet. Barnen pratar också om täta lärarbyten, om låga förväntningar och en brist på stöd från vuxenvärlden.

- Yngre barn, 4–5 år, beskriver våld där de bor och på förskolan. Barn berättar också att de inte får gå ut och leka i sitt närområde.

- Barnen berättar att när de blir delaktiga och ges inflytande känner de att de kan påverka sina egna liv. Barnen beskriver delaktigheten som en motkraft till känslan av utanförskap och att de känner att samhället bryr sig om dem.

Barnombudsmannens förslag

Barnombudsmannen anser att det barnen berättat tyder på att barns mänskliga rättigheter inte fullt ut tillgodoses när det gäller till exempel rätten till skydd mot våld och rätten att utvecklas till sin fulla potential. Barnombudsmannen vill därför se följande förändringar:

Säkerställ barnets rätt till skydd mot våld, kränkningar och trakasserier

- Anta en samlad nationell handlingsplan för att motverka våld mot barn.

Säkerställ likvärdig utbildning för alla barn

- Säkerställ kontinuitet och kvalitet i barnets lärande.

- Skriv in i läroplanerna att alla skolor och förskolor ska informera barn och vårdnadshavare om den hjälp och det stöd barn har rätt till.

- Stärk studie- och yrkesvägledningen i utsatta kommuner och förorter.

Stärk barnets rätt till delaktighet och en meningsfull fritid

- Säkerställ jämförbar statistik över barns levnadsvillkor.

- Säkerställ att barn har likvärdig tillgång till fritidsaktiviteter oavsett kön, bakgrund och bostadsort.

- Skapa lokala forum för inflytande där barn kan söka medel för att förverkliga egna projekt och aktiviteter.

6. Läs mer om indexet i avsnittet ”Så här gjorde vi”.

BAKGRUND

Barnombudsmannen granskar systematiskt hur barns mänskliga rättigheter tillgodoses, med utgångspunkt i barnkonventionen. Varje år ska vi enligt lag lämna en rapport till regeringen om de frågor om barn och unga som vi anser att regeringen behöver ha kännedom om.[7] År 2018 handlar Barnombudsmannens årsrapport om hur barns rättigheter tillgodoses när de växer upp i utsatta kommuner och förorter.

Enligt barnkonventionens artikel 2 ska varje barn i Sverige få sina rättigheter tillgodosedda utan åtskillnad av något slag. Det innebär att alla barn har samma rättigheter. Rättigheterna i barnkonventionen handlar bland annat om rätt till utbildning, rätt till bästa uppnåeliga hälsa, rätt till skäliga levnadsvillkor, rätt till delaktighet och rätt till skydd mot våld. Varje barn har också rätt att växa upp under förhållanden som främjar hans eller hennes möjligheter att nå sin fulla potential.

Samtidigt pekar studier på att ojämlikheten bland barn i landet ökar på flera områden. Det handlar exempelvis om skillnader i barns skolresultat, ekonomi och hälsa som är kopplade till bland annat var de bor.[8] Den statistiska ojämlikhet som finns på flera områden kan tyda på att barns möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar beroende på var i Sverige de bor. FN:s barnrättskommitté har också vid upprepade tillfällen uttryckt oro över de kommunala och regionala skillnader som finns när det gäller genomförandet av barnkonventionen i Sverige.[9]

Nya siffror visar på de största inkomstskillnaderna i Sverige sedan Statistiska centralbyrån (SCB) började sina mätningar 1991.[10] Samtidigt som den ekonomiska tillväxten har varit god har inkomstklyftorna sedan 90-talet växt snabbare i Sverige än i de flesta OECD-länder.[11] Den ökade ekonomiska ojämlikheten drabbar framförallt familjer med de lägsta inkomsterna som haft liten eller ingen ekonomisk utveckling.[12] Det har inneburit att de fattigaste barnfamiljerna relativt sett har fått det sämre. Mellan år 2010 och år 2016 föll Sverige från femte till sextonde plats i UNICEF:s mätning av ekonomisk jämlikhet för barn.[13]

Även på skolområdet pekar flera studier på att vi går mot en försämrad likvärdighet med

7. 4 § lagen (1993:335) om Barnombudsman.
8. Se exempelvis Skolverket, Likvärdig utbildning i svensk grundskola rapport 374, 2012, sid 43; SCB, Välfärd – statistik om välfärd, arbetsmarknad, utbildning och befolkning, 2018: 1, sid. 32; SOU 2017:47, Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa, sid. 32ff.
9. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport (2015), punkt 11. Liknande kritik har framförts vid Sveriges tidigare granskningar 1993, 1999, 2005 och 2009.
10. SCB, Gini-koefficient 1991–2016. Tillgänglig på http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/inkomster-och-inkomstfordelning/inkomster-och-skatter/pong/tabell-och-diagram/inkomster--ekonomisk-standard-riket/gini-koefficient/ (hämtad 2018-02-14).
11. OECD, OECD Income inequality data update: Sweden, 2015.
12. Rädda Barnen, Barnfattigdom i Sverige: Årsrapport 2015, 2015.
13. UNICEF, Fairness for Children, Innocenti Report Card 13, 2016; UNICEF, The Children Left Behind, Innocenti Report Card 9, 2010.

ökade resultatskillnader mellan skolor.[14] OECD visar i en kartläggning att Sverige är ett av få länder där ojämlikheten i skolan ökar.[15]

Det är också känt att barns olika uppväxtvillkor påverkar och skapar ojämlikheter i deras villkor och möjligheter senare i livet. Exempelvis visar studier att barns hälsa i Sverige skiljer sig åt beroende på familjens ekonomiska status och utbildningsnivå. Barn som kommer från lägre socioekonomisk status riskerar att få sämre betyg, en sämre ekonomi och sämre hälsa som unga vuxna än andra barn.[16]

Ojämlikhet påverkas också av var barn växer upp. Studier har visat att den fysiska och framför allt den sociala miljön som utgör bostadsområdet spelar en roll för barn vad gäller hälsa, välmående, utsatthet för våld och studieprestation.[17] Exempelvis beror ett barns chanser att lyckas i skolan inte bara på föräldrarnas utbildningsnivå utan även på vilken skola barnet går i. Det förklaras med så kallade kamrateffekter. I skolor med många elever från hemförhållanden som stöder lärande och med lärare som har högre förväntningar på elevernas kunskapsutveckling ökar möjligheterna till lärande.[18]

Sammantaget innebär det att barn som växer upp på olika platser i Sverige kan göra det under väldigt olika villkor.

Barnkonventionen innehåller såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Rättigheterna enligt barnkonventionen och andra instrument om mänskliga rättigheter hänger samman i en helhet och ska tolkas i förhållande till varandra. FN:s barnrättskommitté har uttalat att det därför är angeläget att rättigheterna i barnkonventionen tolkas utifrån ett helhetsperspektiv.[19]

Av barnkonventionens artikel 4 framgår att staterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra rättigheterna i konventionen. Vad gäller ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska staterna vidta åtgärder till det yttersta av sina tillgängliga resurser. Det ställer höga krav på Sverige att arbeta aktivt och avsätta resurser för att säkerställa barnets rättigheter enligt barnkonventionen. FN:s barnrättskommitté har bland annat rekommenderat Sverige att anstränga sig för att förbättra hälsotillståndet hos barn från utsatta grupper och att stärka stödet till behövande familjer, däribland ensamstående föräldrar och de som lever under svåra socioekonomiska förhållanden.[20]

För att kunna vidta lämpliga åtgärder och göra prioriteringar som rör barn är det nödvändigt att ha god kunskap om barns levnadsvillkor på lokal, regional och nationell nivå.[21] FN:s barnrättskommitté har uttryckt att en nödvändig del för genomförandet av barnkonventionen är att göra kontinuerliga datainsamlingar för att upptäcka ojämlikheter i förverkligandet av rättigheterna. Kommittén betonar även att det i många fall bara är barnen själva som kan berätta om deras rättigheter erkänns och förverkligas fullt ut.[22]

Barnombudsmannen har därför velat veta mer om barns upplevelser av att växa upp i utsatta kommuner och förorter och om de får sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda.

14. Skolverket (2016a), PISA 2015, 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik, 2016; Skolverket (2016b), TIMSS 2015, Svenska grundskoleelevers kunskaper i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv, 2016. Se även: https://www.skolverket.se/regelverk/mer-om-skolans-ansvar/likvardig-utbildning-i-grundskolan-1.218790 (hämtad 2018-02-14).
15. OECD, Where did equality in education improve during the last decade, Pisa in focus # 68, 2017.
16. SOU 2017:47, Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa, sid. 77.
17. Se exempelvis Statistiska centralbyrån, Barn, boende och skolresultat, 2007, sid. 10; Sellström, Eva och Bremberg, Sven, Närmiljöns betydelse för barns och ungdomars hälsa och välbefinnande; Frisenstam, Katarina Laundy, et al., Self-Reported Psychosomatic Complaints In Swedish Children, Adolescents, and Young Adults Living in Rural and Urban Areas: An Internet-Based Survey, JMIR public health and surveillance, 2017; Östberg, Anna-Lena, Kjellström, Anna N, Petzold, Max, The influence of social deprivation on dental caries in Swedish children and adolescents, as measured by an index for primary health care: the Care Need Index, Community dentistry and oral epidemiology, 2017, sid. 233–241.
18. Skolverket, Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid, 2012.
19. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 6 och 18.
20. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 41–42 och punkt 47–48.
21. Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (S2010.026), sid. 7.
22. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 48–50.

SÅ HÄR GJORDE VI

Offentlig statistik och olika undersökningar visar att ojämlikheten bland barn i Sverige ökar. Barnombudsmannen har i den här rapporten velat undersöka hur rättigheterna tillgodoses för barn som växer upp i utsatta områden. Vi har valt områden i Sverige där barn statistiskt sett har sämre ekonomi, hälsa och skolresultat.

Barnombudsmannen har mött barn i olika typer av områden – från storstädernas förorter till glesbygdskommuner. Områdena som valts ut skiljer sig åt på många sätt, men utsattheten för barnen gällande ekonomi, hälsa och skolresultat påminner om varandra.

Index för ojämlikhet bland barn

För att identifiera utsatta områden har Barnombudsmannen använt två olika strategier, eftersom statistik för förorter och kommuner ser olika ut. För att identifiera utsatta förorter i storstadsregionerna har Barnombudsmannen använt indikatorer som kartlagt ojämlikheter inom städerna med avseende på ekonomi, hälsa, skolresultat och boende. För kommuner utanför storstäderna har istället ett index skapats som bygger på offentlig statistik över barns levnadsvillkor i Sveriges kommuner.[23] Totalt har tretton indikatorer använts.[24]

Indikatorerna skapar en undergrupp av kommuner där ett stort antal indikatorer för ojämlika utfall sammanfaller. Det innebär att barnen i den gruppen av kommuner statistiskt sett har sämre skolresultat, ekonomi och hälsa. Dessutom är valdeltagandet lägre bland förstagångsväljare, en större andel unga varken studerar eller arbetar och fler barn är lagförda för brott. I de utvalda förorterna råder en större trångboddhet, större otrygghet, sämre ekonomi, sämre hälsa och sämre skolresultat jämfört med genomsnittet i de storstäder de utgör en del av.

Fokus för både kartläggningen och det analysarbete som Barnombudsmannen har genomfört har varit att lyssna på och samla kunskap om barns erfarenhet av att växa upp i ett område där den ökade ojämlikheten kan antas påverka barnets rättigheter. Det statistiska underlaget som ligger till grund för denna rapport säger ingenting om situationen för de enskilda barn som Barnombudsmannen har träffat eller fått enkätsvar från.

23. Statistiken kom från SCB, SKL, Skolverket, Barnhälsoindexet och Valmyndigheten.
24. Sex socioekonomiska indikatorer, här ingår andel barn i familjer i ekonomisk utsatthet (max 60 procent av medianen), andel barn i familjer med låg inkomststandard, andel barn med minst en sjukskriven förälder, andel barn med minst en arbetslös förälder, andel barn 15–17 år lagförda för brott och andel unga 16–24 år som varken arbetar eller studerar. Tre utbildningsindikatorer, här ingår andel behöriga till gymnasiet efter 9:e klass, genomsnittlig betygspoäng och resultat från nationella prov i matematik. Tre hälsoindikatorer, här ingår självskattad psykisk hälsa, alkoholkonsumtion bland barn samt rökning bland barn. En proxy för politiskt intresse adderades via valdeltagandet bland förstagångsväljare.

Kommuner och förorter som enligt Barnombudsmannens kartläggning bedöms som utsatta

Så satte vi samman indexet

Kommuner som placerat sig i lägsta fjärdedelen inom en indikator har tilldelats en etta och övriga en nolla. Dessa variabler har sedan adderats till en totalsumma.[25] De kommuner som fick en totalsumma på minst nio har räknats som utsatta.[26] En rad så kallade känslighetsanalyser har gjorts på dessa kommuner genom att lägga till ytterligare indikatorer[27] och jämföra med statistik för vuxna i samma kommuner.

Läs en längre metodgenomgång på barnombudsmannen.se

25. Placerade sig en kommun inom den övre fjärdedelen i en eller flera av indikatorerna subtraherades denna poäng från totalsumman på indexet.
26. Brytpunkten användes för att kommuner med en totalsumma på nio eller mer bildade ett litet och distinkt kluster där alla av kommunerna hade värdet ett på minst en indikator, oftast fler, inom samtliga kategorier med undantag från valdeltagandet.
27. Dessa inkluderade antal boklån och inköp av barnbokslitteratur, flera av svaren från Skolverkets elevenkäter, indikatorer för barn inom organiserad idrottsverksamhet, kommunala utgifter per elev och andel barn med föräldrar utan gymnasieutbildning.

Mix av kvalitativ och kvantitativ metod

I Barnombudsmannens årsrapport är barns röster och erfarenheter i fokus. Grundläggande för vårt arbete är att se barnen som experter på sin egen situation och att deras erfarenheter och åsikter därför är viktiga att lyssna till. Den kvalitativa metod för samtal med barn som Barnombudsmannen använder sig av innebär att det sällan går att säga att barnens röster är representativa. I den här rapporten har vi därför valt att kombinera de kvalitativa samtalen med en kvantitativ enkät. Genom att kombinera dessa två metoder kan vi åtminstone delvis se om de teman barnen tar upp under samtalen även är gällande för en större grupp barn som bor i liknande områden. I de kvalitativa samtalen kan vi också få fördjupande kommentarer och förklaringar på frågor vi ställt till barnen i enkäten. Sammantaget bygger rapporten på samtal med och enkätsvar från totalt 934 barn runtom i Sverige. Den kvantitativa enkäten och de kvalitativa barnsamtalen genomfördes parallellt under 2017.

Både av det kvalitativa och kvantitativa materialet framgår att barnen är noga med att vilja förklara hur de menar. Inför utformningen av enkäten har Barnombudsmannen träffat en grupp barn som fick komma med synpunkter på frågorna och utformningen av enkäten. De har påpekat att det är viktigt att det förutom de fasta svarsalternativen finns möjlighet att lämna öppna svar om det är något de vill förklara närmare. Barnen vi har samtalat med har också varit angelägna om att hjälpa till med tolkningen av svaren eller fördjupa sina svar om det var något som samtalsledaren inte verkade förstå. Barnen har även resonerat kring möjliga konsekvenser av sina upplevelser för såväl dem själva som för samhället i stort. Barnombudsmannens analys tar sin utgångspunkt i barnens röster och utvecklas genom en barnrättslig analys och med hjälp av tidigare forskning. Rapporten utmynnar slutligen i förslag på åtgärder för en förbättrad situation för barn. Vi har i vår analys valt att fokusera på fyra övergripande teman i barnens berättelser som i rapporten redovisas i olika kapitel.

Under våra försök att komma i kontakt med barn och unga har vi mött en viss gate-keeping från professionella i barnets närhet. De vuxna har velat skydda barn i utsatta områden från att utsättas för allt för många undersökningar och enkäter. Barnombudsmannen vill betona att barn förstås ska göras delaktiga på ett sätt som är tryggt för barnet. Barn ska dock inte skyddas genom att uteslutas från att vara delaktiga utan samhället måste skapa strukturer där barn kan delta aktivt på ett tryggt sätt.

Kvalitativt material – Unga Direkt

I Barnombudsmannens samtal med barn och unga använder vi metoden Unga Direkt. Utgångspunkten är att barnen berättar om sådant de själva har erfarenhet av. Samtalsledaren ställer öppna frågor och följer barnets berättelse, så att barnets egna upplevelser och åsikter ska komma fram.[28]

Innan Barnombudsmannen träffar barn och unga under 18 år inhämtar vi samtycke från vårdnadshavare. I mötet med barnen informeras de om Barnombudsmannens verksamhet och särskilda arbete. Barnen får därefter också samtycka till sin medverkan. Vi spelar in samtalen om vi får medgivande till det. Vi transkriberar sedan samtalen och gör tematiska analyser av barnens berättelser.[29]

Barnombudsmannen har i arbetet med denna årsrapport samtalat med totalt 88 barn och unga, 45 pojkar och 43 flickor, mellan 4 och 20 år. Av dessa var 19 barn mellan 4 och 5 år vid samtalstillfället och två ungdomar var över 18 år. Samtalen har genomförts med barn i tre förorter till storstäder, i en mellanstor

28. För mer information om Unga Direkt, se https://www.barnombudsmannen.se/unga-direkt/ (hämtad 2018-01-26).
29. Analysmetoden beskrivs ytterligare i Helén Thomssons bok: Analysera intervjuer – om konsten att göra kvalitativa analyser vid statliga verk och myndigheter, 2014.

kommun i södra Sverige och en glesbygdskommun i Norrland, utvalda enligt det index som presenterats ovan. Vi har valt bort kommuner med ett mycket lågt invånarantal, då detta kan leda till en sekretessproblematik. Barnombudsmannen har samtalat med barnen enskilt eller i grupp vid ett eller två tillfällen. Några av barnen har mycket att berätta kring de teman som denna rapport tar upp, andra ger mer knapphändig information. Det innebär att en del barns berättelser blir mer framträdande än andra barns. Det märks särskilt att de yngre barnen uttrycker sig på ett annat sätt än de äldre. De använder kortare meningar med färre ord och färre resonemang än de äldre barnen. De beskriver huvudsakligen det som ligger närmast i både tid och rum där familjen, förskolan och konkreta saker och händelser utgör en stor del av referensramen. Det ställer större krav på att anpassa samtalen till yngre barns intressen, förståelsenivåer och kommunikationspreferenser.[30] Det är tydligt att även de yngre barnen kan ge oss viktig information, men det är inte alltid ett kort citat räcker för att få en bild av deras tankar. För att göra dessa barns berättelser rättvisa har vi därför valt att beskriva samtalen med de yngre barnen i en särskild del av rapporten.

Citaten i rapporten har valts ut för att de lyfter fram olika aspekter i barnens berättelser. Ibland belyser de enskilda aspekter som ett barn har lyft fram av temat, ibland står de för mönster vi har hittat i vår analys eller återgivande av barns egna slutsatser. Tolkningen som görs grundar sig ibland på ett längre resonemang barnen har samt på materialet som helhet. Mindre korrigeringar i citat har skett på vissa ställen för att språket ska flyta bättre. Vi har gett alla barn och unga fingerade namn. När vi träffat barn i grupp benämns de med ett enda namn eftersom det har varit svårt att i efterhand urskilja från transkriberingarna av våra inspelade samtal vem som sagt vad.

Kvantitativt material – Barnen i enkäten

Den kvantitativa enkäten har genomförts bland barn i årskurs 5 och årskurs 8. Sammanlagt har 80 skolor i 53 kommuner och förorter mottagit enkäten, barn från 32 skolor i 27 kommuner och förorter har svarat.

Skolorna har delats in i fyra grupper utifrån årskurs och om de befinner sig i ett storstadsområde eller inte. Dessa skolor har kontaktats av Barnombudsmannen innan enkäten sänts ut och har fått möjligheten att säga ja eller avböja att delta. Trots försöken att höja svarsfrekvensen i alla grupper är variationen stor. Svarsfrekvensen är framförallt låg i årskurs 8 i förorterna. I analysen har svaren viktats för att kompensera för det ojämna bortfallet.

32 enkäter har uppenbarligen inte besvarats på ett seriöst sätt eller i stora delar inte varit ifyllda alls och har därför sorterats bort. Totalt bygger vårt material på 849 enkätsvar.[31]

Enkätfrågorna rör främst vad barnen värdesätter i sin vardag när det gäller bostadsområde, vänner, skola, aspirationer och tillit. Många av frågorna har en motsvarighet i andra nationella och internationella enkäter även om de bara i undantagsfall varit identiska. Många av barnen har också valt att lämna kommentarer till varför de valt ett visst svarsalternativ.

30. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, 2005, punkt 14.
31. Av dessa barn identifierade sig 424 som pojkar, 386 som flickor, 6 som icke-binära och 33 uppgav ingen könsidentitet.

BEGREPP OCH DEFINITIONER

Agenda 2030 – FN:s 17 globala mål för hållbar utveckling, som världens länder förbundit sig att arbeta för att uppnå fram till år 2030.

Exkludering – I rapporten syftar begreppet exkludering på en process som leder till att barnet utesluts från mänskliga rättigheter, bland annat genom direkt eller indirekt diskriminering . Direkt diskriminering är när någon missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan i en jämförbar situation. Indirekt diskriminering är när det finns en regel eller rutin som verkar neutral men särskilt missgynnar personer ur specifika grupper.

Förort – I rapporten används begreppet förort som samlingsnamn för förorter och stadsdelar i de tre storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö. De förorter Barnombudsmannen har besökt och skickat ut enkäter till har valts ut genom städernas egna kartläggningar av utsatthet och data från Skolverket, Polisen och Boverket.

Kommun – I rapporten används begreppet kommun om alla kommuner utanför de tre storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö. De kommuner som Barnombudsmannen besökt har valts ut från ett index skapat av Barnombudsmannen.

Likvärdighet – I rapporten används begreppet likvärdighet som att skapa jämlikhet i livschanser och tillgång till mänskliga rättigheter. Alla barn och unga ska ges samma förutsättningar oavsett vilken bakgrund de har och var i landet de bor.

Utanförskap – I rapporten används begreppet utanförskap för att beteckna ett fenomen som handlar om den egna upplevelsen av att känna sig exkluderad och utanför samhället.

Utsatt område – I rapporten syftar begreppet utsatt område på ett område (kommun eller förort) där det finns förhållandevis lågt ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Det kan handla om ekonomi, boendemiljö, utbildning och hälsa, politiskt deltagande samt utsatthet för våld.

BARNKONVENTIONEN

Rättigheterna enligt barnkonventionen och andra instrument om mänskliga rättigheter hänger samman i en helhet och ska tolkas i förhållande till varandra. FN:s barnrättskommitté har uttalat att det därför är angeläget att rättigheterna i barnkonventionen tolkas utifrån ett helhetsperspektiv.[32] Vi vill ändå lyfta fram ett antal artiklar som vi menar är av särskild betydelse för att förstå och sätta in barnens berättelser i en barnrättslig kontext.

Barnkonventionens grundprinciper

Artikel 2 handlar om alla barns lika värde. Alla barn som befinner sig i ett land som har antagit barnkonventionen ska få sina rättigheter tillgodosedda utan åtskillnad. Ingen får diskrimineras.

Artikel 3 anger att det är barnets bästa som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall och hänsyn ska tas till barnets egen åsikt och erfarenhet.

Artikel 6 understryker varje barns rätt till liv, överlevnad och utveckling. Ordet ”utveckling” ska tolkas som ett helhetsbegrepp som inte bara omfattar barnets fysiska hälsa, utan också barnets andliga, moraliska, psykiska och sociala utveckling.[33] Artikel 6 ställer därmed krav på medlemsstaterna att skapa förutsättningar för varje barn att växa upp under förhållanden som främjar hans eller hennes möjligheter att nå sin fulla potential.

Artikel 12 lyfter fram barnets rätt till delaktighet genom rätten att bilda och uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör barnet. När åsikterna beaktas ska hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

Särskilt viktiga artiklar för goda uppväxtvillkor

Artikel 4 om statens skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra rättigheterna i barnkonventionen.

Artikel 13 om barnets rätt till yttrandefrihet och informationsfrihet.

Artikel 18 om föräldrarnas gemensamma ansvar för barnets uppfostran och utveckling med bistånd från samhället.

Artikel 19 om barnets rätt till skydd från alla former av våld och övergrepp.

Artikel 24 om rätt till bästa uppnåeliga hälsa.

Artikel 27 om rätt till skälig levnadsstandard.

Artikel 28–29 om rätt till utbildning och utbildningens mål.

Artikel 31 om rätt till lek, vila och fritid.

32. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 6 och 18.
33. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 12.

UTANFÖRSKAP OCH LÅGA FÖRVÄNTNINGAR

Barnen som Barnombudsmannen har mött och fått svar från bor i kommuner och förorter där barn i genomsnitt har sämre ekonomi, sämre skolresultat och sämre hälsa än i övriga landet. I kommunerna i urvalet är valdeltagandet bland förstagångsväljare lägre, ett större antal unga varken arbetar eller studerar och fler barn är lagförda för brott än genomsnittet i Sverige.

Det handlar om förorter till storstäderna och om kommuner runt om i Sverige, däribland glesbygdskommuner. Dessa platser skiljer sig åt på många sätt, men det finns statistiska likheter.

Statistiken pekar på att barn växer upp med olika villkor. Samtidigt har varje barn rättigheter enligt barnkonventionen. Artikel 6 i konventionen handlar bland annat om rätten att växa upp i en miljö som främjar barnets möjlighet att utvecklas till sin fulla potential.

Barnombudsmannens utgångspunkt i den här rapporten har varit att statistisk ojämlikhet på flera områden kan tyda på att barnets möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, bland annat beroende på var i Sverige barnet bor. Barnombudsmannen befarar också att de insatser som görs för att garantera barnets rättigheter alltför ofta inte utgår från barns och ungas egna erfarenheter och därmed riskerar att bli missriktade och inte leda till att barns rättigheter stärks.

Mot bakgrund av detta har Barnombudsmannen undersökt hur barnen upplever sin egen situation i dessa områden. Vi har velat ta reda på om barnen anser att de får sina rättigheter tillgodosedda och hur deras framtidsdrömmar och förhoppningar påverkas av var i landet de bor.

BARNEN BERÄTTAR

Utanförskap

Barn som Barnombudsmannen har träffat berättar att de upplever ett avstånd till övriga samhället och att de inte inkluderas på samma vis som andra barn. Simon, som bor i en glesbygdskommun, beskriver en känsla av utanförskap då han pratar om dem som bor i storstaden i förhållande till dem som bor i hans kommun:

”Rika prinsessor och prinsar. Det är ju nästan sant. Vi är inavel och de är himla kungligheter.”

Känslan av att inte höra till är återkommande även i förorterna. Hisham beskriver hur han upplever sin och andras situation:

”Bara för att jag inte har ett namn som låter svenskt tillhör jag inte det här ... är jag inte medborgare, har jag inte samma värde, det blir lite mer så.”

Upplevelsen av att inte inkluderas i övriga samhället skapar också en osäkerhet hos barnen i kontakt med det omgivande samhället. Hisham funderar på att börja på ett gymnasium i en annan del av staden, men tvekar, trots att han har de betyg som skulle krävas eftersom han är rädd för att känna sig annorlunda. Hisham berättar också att han har flera vänner som börjat gymnasiet i andra delar av staden och som ångrat sig, då de känt sig ensamma och utfrysta och bytt till ett gymnasium i närområdet istället. Hisham förklarar:

”Sen kanske man känner sig utfryst, för det finns ju något som har fastnat i huvudet, svenskar, blattar, så kanske man sitter i ett klassrum och det är 30 elever, jag är den enda blatten. Så det är det som kan påverka en.”

Alla de barn som tillfrågades om de ansåg att de har samma möjligheter som andra barn i Sverige svarade nej. Basim beskriver hur hans ursprung kan påverka hans möjligheter:

”Vi vill kämpa. Svenskar ärver allt, får allt, men vi måste kriga och kämpa. Jag tror inte att det finns någon som inte är svensk som är VD över ett kontor. Och det kommer aldrig att komma en invandrare som statsminister.”

Amala berättar att hon många gånger fått höra att hon inte kommer att få något jobb eller ett bra liv eftersom hon växt upp i en förort. Amala försöker tänka på ett annat sätt själv, men erkänner att det är svårt ibland. På frågan vilka som säger att hon inte kommer att få ett jobb eller en bra framtid svarar Amala:

”Alltså man får liksom det på grund av ... Jag tycker det är mycket med skolan, lärarna, och så är det nyheterna, alltså enligt nyheterna.”

Simon beskriver hur möjligheterna ser annorlunda ut när man växer upp i en glesbygdskommun:

”Ja, men typ så här, i Stockholm och Göteborg, ja men såna storstäder har typ bussar som går hela tiden. Bara ’åh nej, jag missade bussen, jag måste vänta i fem minuter.’ Här är det på en fredag ’åh, jag missade bussen, jag måste vänta till måndag.”

”Rika prinsessor och prinsar. Det är ju nästan sant. Vi är inavel och de är himla kungligheter.”

Många av barnen i förorterna känner att andra delar av samhället och framförallt media målar upp en mycket negativ bild av deras bostadsområde. Basim beskriver hur han upplever det:

”Det är inte farligt att vara ute här. Vi som bor här vet det. Men media svartmålar oss. Och polisen gör något stort av varje liten grej. Till exempel misshandel läggs upp i media och överdrivs, ungefär som om du lagar mat och kryddar lite extra.”

I kommuner utanför storstäderna är bilden av området mer delad. I en kommun upplever barnen – i likhet med barnen i förorterna – att media har en negativ bild av kommunen. Mira säger:

”Det går väldigt mycket att [kommunen] är väldigt kriminellt och otryggt och ... väldigt stökigt. Det händer en massa saker. Typ man slänger bomber och det hörs skott och det ... Och det håller jag med om. Det brukar hända. Men det är inte så ofta att något så stort händer.”

I en glesbygdskommun upplever barnen att de i princip aldrig hör talas om sin kommun. Noah säger:

”Jag har hört [om kommunen] på nyheterna några gånger, men det är inte så hemskt ofta. Det är inte så hemskt populärt ställe antar jag.”

Låga förväntningar

Gemensamt för flera barn är att de upplever att vuxenvärlden har låga förväntningar på dem. Sara berättar om sin skola:

”Alltså jag lärde mig inte något. Eller hur ska jag säga? Lärarna där, de var inte så bra. [...] de tänkte att ’De här eleverna, de kommer aldrig lära sig något, så det spelar ingen roll om vi typ kollar på film varje dag’. Så vi bara satt där. Och när alla elever började skrika, ingen kunde arbeta i det där, i den där skolan. Jag fattar inte hur lärarna tänker egentligen, eller rektorn.”

Sara tror att lärarnas brist på att hantera ordningen har att göra med att de inte har några förväntningar på att eleverna ska lära sig något. Hon är dock kritisk till skolans låga förväntningar. Sara är inte ensam om att beskriva den maktlöshet barnen känner när de upplever att vuxenvärlden inte har någon tilltro till barnen. Flera barn uttrycker att de upplever att det finns vuxna som inte tror att de kan något. Det gäller såväl barn från kommunerna som barn i förorterna.

Alice berättar att de låga förväntningarna från skolan främst drabbar pojkar:

”Nej, lärare, alltså de tänker att killarna, de presterar mindre. Så de får sitta där typ till exempel där bakom och spela sina spel, och liksom ’okej, det är bra att de är här, men de behöver inte göra något jobb’. Och de förväntar sig som att tjejer, de ska prestera bra, de ska ha höga betyg, om du säger till att gör den här uppgiften, så gör man det och de sitter där lugnt. De fokuserar på lektionen. Så det kanske är det att killarna känner att det finns inga förväntningar på dem. De har redan en roll som de spelar, och då bryr de sig inte att förbättra det, för att varför ska de göra det när ingen ens tror på att de kan.”

Barnen själva har låg tilltro till politiker som barnen tycker lovar mer än de kan hålla. Elsa berättar om hur kommunen lovat barnen en ny skola under många år utan att någonting händer och att de under lång tid hört talas om en stor infrastruktursatsning som hela tiden skjuts på framtiden.

”De håller ju drömmarna uppe, men man ser inte att det blir så mycket framgång på dem.”

Martin, som bor i en förort, har en liknande uppfattning om att politiker gärna lovar saker:

”De säger att ’vi ska fixa det här’, det händer ingenting.”

”De säger att ”vi ska fixa det här”, det händer ingenting.”

Barnen upplever att deras kommuner och förorter används i den politiska debatten, men att väldigt lite görs för att förbättra deras situation. När det gäller vad som konkret kan göras säger barnen att det är få som lyssnar till dem.

En pojke anser att han som barn till invandrare blivit en del av ett politiskt spel som försämrar jämlikheten:

”Jag tycker att invandrare och svenskar borde vara samma, men vi svartmålas av media, polisen, socialen, Stefan Löfven, politiker, staten. Det går bara bättre och bättre för Sverige men svenskar orkar inte med invandrare.”

Han tycker att utsatta områden och människor i förorten beskrivs som att de inte bidrar till något annat än problem, att de som bor i de här områdena inte verkar ha samma värde som folk i andra delar av samhället.

Flera barn i kommuner utanför storstäderna bär på en stark känsla av att de befinner sig längst ned på den politiska agendan. Denna upplevelse av ointresse för deras situation får allvarliga konsekvenser för barnens bild av samhörighet. Simon säger:

”Ja, det är ju så att många tycker här att Stockholm gör fel med att utesluta Norrland. Det har ju varit här att man är väldigt arg på grund av det. Man är arg på politiker. Man har ... Jag skulle nog säga att Norrland har minst förtroende på demokratin egentligen i hela Sverige.”

Alice upplever samma sak:

“Ja men vad gör det, om jag röstar, det påverkar ändå ingenting, det är ändå de i Stockholm som kommer få största makten, det är deras röster som räknas.”

Barnens strategier

Barn som Barnombudsmannen lyssnat på uppfattar det som om samhället struntar i dem, att deras röster inte räknas och att vuxenvärlden har låga förväntningar på dem. Det innebär inte att barnen accepterar omgivningens bild, utan de skapar andra tolkningar av sig själva och sitt område. En av de tydligaste motstrategierna är att se det positiva i sitt område även om det är en plats som andra har en negativ bild av. Amala beskriver varför hon trivs i sin förort:

”För [vår förort] har mycket så här kärlek. Även om man inte tror det, så har den verkligen det.”

Det blir tydligt att Amala beskriver sin upplevelse av förorten i relation till hur andra kan uppfatta den, eftersom hon påpekar att det är något som andra ”inte tror” om hennes område. Det är en bild hon delar med många av de barn vi talat med.

En av de främsta anledningarna till att barnen trivs handlar om närheten och sammanhållningen. Ett barn beskriver det så här:

”Grejen här är att så är det så här att all... Det är en så pass liten kommun så alla känner ju alla.”

”Ja men vad gör det, om jag röstar, det påverkar ändå ingenting, det är ändå de i Stockholm som kommer få största makten, det är deras röster som räknas.”

Katarina berättar om vad som hände efter att en klasskompis från en annan del av staden fått följa med henne hem:

”Så dagen efter var det värsta ’Wow, det var inte alls så som det skrivs på nyheterna, [att förorten] är så här farligt. Folk hälsar ju på varandra’.”

Katarina beskriver hur hon försöker bidra till att ge en annan bild av förorten genom att visa upp den för kompisar som bor på andra ställen, vilket får effekt för hur kompisarna ser på området där hon bor.

Känslan av att bo i dessa förorter och kommuner kan enligt barnen också ha fördelar som andra går miste om. Filip som bor i en förort säger:

”Alltså, här finns det blandade kulturer och sånt. Många bakgrunder och sånt. Så man får uppleva mer än en sida av ... alltså, man får uppleva mer än om det skulle vara en ensidig kultur, om man ska säga.”

Mötet med andra kulturer ger enligt vissa barn en annan insikt än de annars skulle ha. Sara berättar något liknande:

”Men det är mindre rasism här eftersom vi har både människor som praktiserar islam och kristendomen och såna saker [...] vi accepterar alla andra religioner, utan vi blir inte hjärntvättat av media. Vi vet själv vad islam egentligen innebär och att det inte är så här våld och terrorism och så.”

Framtidsplaner

De låga förväntningarna från vuxna i skolan får långsiktiga konsekvenser för hur pojkar och flickor betraktar sig själva. En pojke berättar att han tror att det beror på att flickor har högre ambitioner:

”Och sen också att tjejer har större ambitioner, i alla fall om man frågar mig så har tjejer större ambition än killar så. Killar har inga större krav i livet, än att bara kunna sitta på sina arslen och, jag vet inte, äta falukorv och spela spel.”

En flicka i samma grupp tror inte att det bara har med ambitioner att göra, utan även hur flickor upplever sin situation:

”Jag som tjej kan känna väldigt mycket att man vill bevisa att man kan. Man bevisar det. Att ’jag är tjej men jag kan göra saker ändå’, och jag tror det är det som motiverar en väldigt mycket, att jag ska inte vara beroende av någon, utan jag ska kunna klara mig själv, om inte man har någon partner.”

Flera barn känner en oro inför framtiden, vilket även framgår av den kvantitativa enkäten (se diagram 1A och 1B). Ungefär vart femte barn i årskurs 5 tror att det kommer att bli ganska, eller väldigt, svårt att hitta ett jobb i framtiden. En grupp som tror att det kommer att bli ännu svårare är pojkar i förorter där mer än var tredje tror att det blir ganska, eller väldigt, svårt att hitta ett jobb. Mellan årskurs 5 och årskurs 8 sjunker barnens förväntningar. I årskurs 8 tror tre av tio barn att det blir ganska, eller väldigt svårt, att hitta ett jobb i framtiden. För pojkar i förorter är siffran fyra av tio.

Barnen har själva fått möjlighet att beskriva varför de svarat som de gjort. I både årskurs 5 och årskurs 8 säger barnen att skolan är avgörande för möjligheten att få jobb. Bland de barn som tror att det blir svårt att få ett jobb kopplar flera det till skolmisslyckanden och skriver om sig själva i mycket negativa termer. En pojke skriver ”för att jag är sämst i skolan ...” och en flicka skriver ”För att jag är korkad!!!!.” Det är tydligt att barn som misslyckas i skolan lägger misslyckandet på sig själva, snarare än på skolan.

Diagram 1A

Andel barn i årskurs 5 som tror att det kommer att bli ganska, eller väldigt, svårt att få ett jobb i framtiden

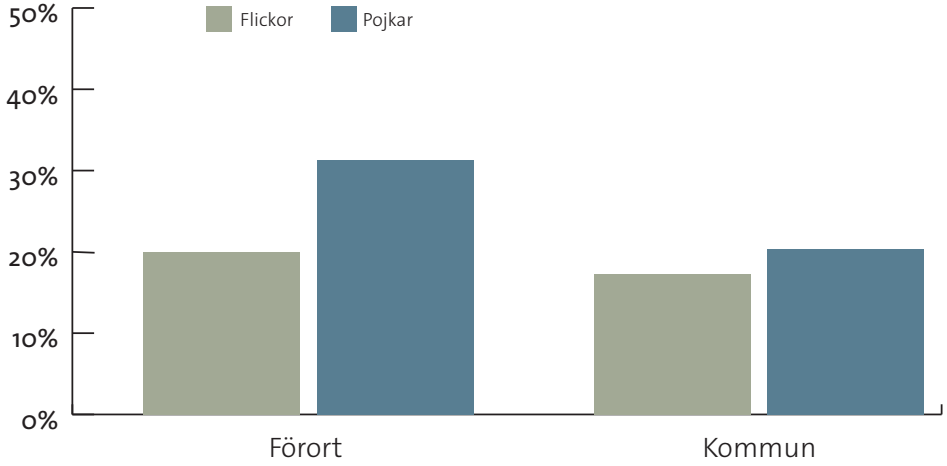

n=382

Diagram 1B

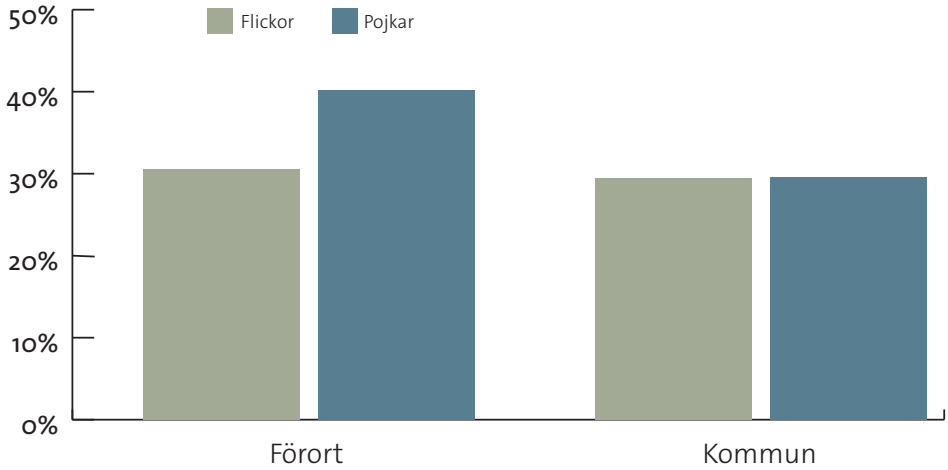

n=372

En del av de barn som tror att det ska bli lätt att få ett arbete har låga förväntningar på vilken form av jobb det handlar om.

”Därför att man hittar ju alltid något jobb, kanske inte direkt det man vill ha men annars så hittar man nog ett jobb” skriver en flicka. En annan svarar så här: ”Det beror på vad man vill bli. Vill man jobba på McDonald’s så är det lätt och om man vill bli läkare är det svårt.”

I åttonde klass ser vi också att barnen väger in sin tolkning av arbetsmarknaden när de bedömer sina möjligheter att få ett jobb. En flicka som är hoppfull skriver: ”Jag har bra betyg och arbetsmarknaden har stort utbud. Många företag behöver personal och den tekniska marknaden ökar.”

I enkäten har barnen i årskurs 8 också svarat på frågan om de tror att de kommer att gå på universitet i framtiden (se diagram 2). Svaren skiljer sig åt beroende på var barnen bor. Barnen i förorter till storstäderna räknar i högre utsträckning än barnen i mindre orter med att gå på universitet. I förorten tror åtta av tio barn att de kommer att fortsätta till högre studier. Utanför storstäderna är barnen mer tveksamma. Bara sex av tio barn svarar att de antagligen, eller definitivt, kommer att gå på universitet.

Detta stämmer väl överens med vad som framkommer i samtalen med barnen. Flera barn utanför storstäderna berättar att de gärna skulle arbeta inom yrken som inte kräver en universitetsutbildning. I glesbygden är också fler barn tveksamma till studier, eftersom det kommer att tvinga dem att flytta från hemorten. En flicka beskriver:

”På grund av det, så de förlorar ju familj ... inte familj, men vänner och närstående på grund av det, bara på grund av utbildning och ingenting finns här.”

Även Tilde beskriver något liknande:

”Nå, till exempel kanske man måste åka ganska långt härifrån om man vill någonting speciellt. Det är inte säkert att man kommer tillbaka, och det är inte så bra för [kommunen] om man säger så.”

Barnen i förorterna tror inte att de behöver

Diagram 2

Andel barn som tror att de antagligen eller definitivt kommer att gå på universitet

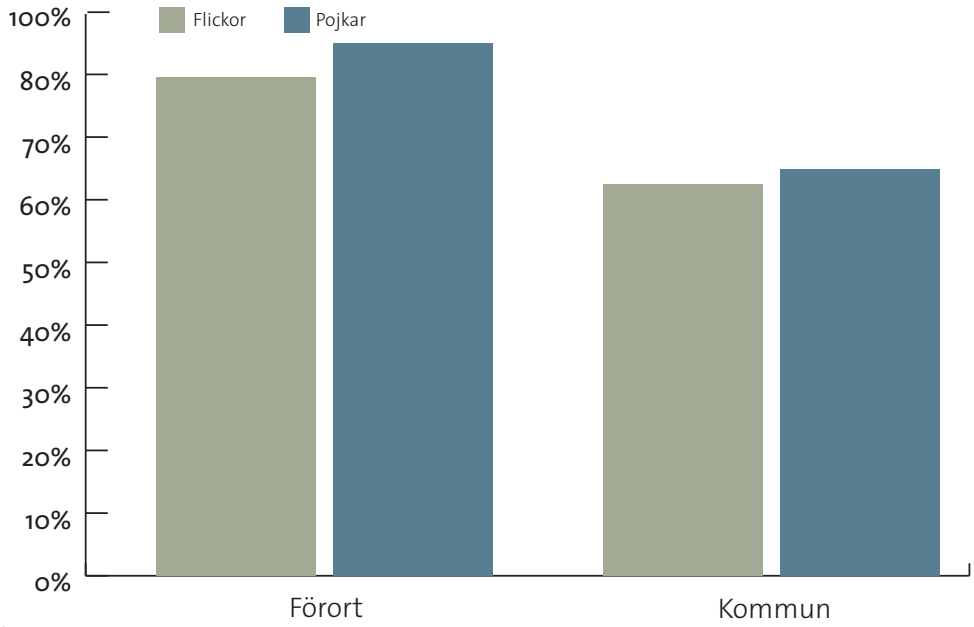

n=390

bryta upp från sin hemort för att studera och det är tydligt att många av dem, speciellt flickor, ser utbildning som en möjlighet att förverkliga sina mål och drömmar.

I förorterna upplever däremot många av barnen att deras ursprung kan begränsa deras möjligheter. Medina refererar till forskning som hon fått ta del av i skolan:

”Min lärare sa till mig, att det ska vara lättare för mig att skaffa jobb bara för att jag har ett typ... inte ett muslimskt efternamn, medan andra har muslimskt efternamn.”

Jehan vet vad han vill kämpa för:

”Jag vill få ett ganska bra jobb och sen en ganska bra fru, och sen mina barn, jag vill att de ska gå i en ganska bra skola som är privat och de ska lära sig mycket mer saker än vad jag har gjort.”

”Nå, till exempel kanske man måste åka ganska långt härifrån om man vill någonting speciellt. Det är inte säkert att man kommer tillbaka, och det är inte så bra för [kommunen] om man säger så.”

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

Utanförskap

Samtliga barn som fått frågan om de anser att de har samma möjligheter som andra barn i Sverige har svarat nej. Flera barn upplever att de platser de bor på beskrivs i negativa termer både i media och av politiker. Barn i glesbygd upplever inte att de skildrades negativt, utan snarare att de glömts bort. Detta skapar enligt barnen fördomar som begränsar deras möjligheter. Barn beskriver att de har färre möjligheter än barn i andra områden som de tror har det bättre. Barnen försöker bemöta fördomarna genom att se det positiva i sitt område och människorna som bor där. Strategin stärker barnens självbild. Men när barnen pratar om framtiden är det tydligt att omgivningens bild av närområdet och vuxenvärldens låga förväntningar påverkar deras framtidstro. Det innebär att många tvivlar på att de kommer att lyckas i framtiden. Det är också tydligt att synen på framtiden blir mer negativ när barnen blir äldre.

Enligt barnkonventionens artikel 6 har barnet rätt att växa upp i en miljö som främjar barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential. Ordet ”utveckling” ska tolkas som ett helhetsbegrepp som inte bara omfattar barnets fysiska hälsa, utan också barnets andliga, moraliska, psykiska och sociala utveckling.[34] Artikel 6 ställer därmed krav på Sverige att skapa förutsättningar för varje barn att växa upp under förhållanden som främjar hans eller hennes möjligheter att nå sin fulla potential.

Barnkonventionens artikel 2 förbjuder alla former av diskriminering. För att uppfylla detta krävs att staten vidtar förebyggande åtgärder för att säkerställa att alla barn ges möjlighet att jämlikt åtnjuta rättigheterna, enligt FN:s barnrättskommitté. I vissa situationer kan det krävas aktiva åtgärder för att avhjälpa reell ojämlikhet.[35]

Vad gäller ungdomar har FN:s barnrättskommitté uttryckt att vissa grupper kan vara särskilt utsatta och riskera att få sina rättigheter kränkta, exempelvis genom diskriminering och social exkludering.[36] Alla åtgärder som fokuserar på ungdomar bör också ta hänsyn till överlappande rättighetsinskränkningar och de stärkta negativa effekter det har på ungdomar som drabbas, enligt kommittén.[37]

En vanlig definition av social exkludering är att det innebär en uteslutning från mänskliga rättigheter, bland annat genom direkt eller indirekt diskriminering.[38] Några av barnen ger uttryck för att de i framtiden inte kommer att kunna få vissa jobb på grund av att de har utländsk bakgrund. I grundlagen anges att staten ska motverka diskriminering av människor på grund av exempelvis kön, hudfärg, ursprung, sexuell läggning och ålder.[39] I förarbeten till diskrimineringslagen har uttryckts att samhället ska ge alla möjligheter att utvecklas utifrån sina individuella egenskaper och förutsättningar efter sin egen förmåga och sina egna val.[40]

Den sociala exkluderingen som barnen berättar om är en process där de utestängs från full delaktighet på flera områden.[41] Det som flera av barnen tydligt pekar på är att de upplever en stat som dragit sig tillbaka och att vuxenvärlden har låga förväntningar på dem.

Låga förväntningar

De låga förväntningarna på barnen i utsatta kommuner och förorter, inte minst från personal i skolan, riskerar att få långsiktiga effekter på barnens skolresultat och självbild. I en granskning från Skolinspektionen konstateras att många skolor har låga förväntningar på elever. Särskilt i socioekonomiskt utsatta områden kan det innebära att lärarna slutar utmana eleverna, eller slutar stimulera deras lust att lära. Förklaringar på

34. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 12.
35. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14, Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet, 2013, punkt 41.
36. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 26.
37. A.a.
38. Müller, Maja et al, Fattigdom og de laveste sociale ydelser, i Müller, Maja et al, Fattigdom, afsavn og coping, 2015, sid. 9–30.
39. 1 kap. 2 § regeringsformen (1974:152).
40. 1 kap. 1 § diskrimineringslagen (2008:567); prop. 2007/08:95, sid. 79.
41. Shucksmith, Mark, Social Exclusion in Rural Areas – A review of Recent Research, Arkleton Centre for Rural Development Research, 2003.

svaga resultat förläggs utanför skolan och ses av lärare och rektorer som ett individuellt misslyckande.[42] Barnen som Barnombudsmannen talat med visar att de i stor utsträckning gjort denna bild till sin egen och anpassar sig efter den.

Forskning pekar på att barn som växer upp i områden med hög arbetslöshet, och där en stor andel av befolkningen har utländsk bakgrund, upplever att de har dåliga chanser till ett bra jobb och en stadig inkomst. Det finns en rad orsaker till att de har låg tilltro till sina egna möjligheter: upplevd diskriminering, en skola som misslyckas med att kompensera för olikheter i bakgrund, vuxna som trots att de är högutbildade inte lyckats etablera sig på den kvalificerade arbetsmarknaden och en offentlig debatt som pekar ut dem som förlorare redan från början.[43]

Den bild barnen i förorterna och den ena kommunen förhöll sig till präglas i hög grad av hur media och omgivningen framställer det egna området. Flera barn anser att media förmedlar en osann eller överdriven bild av situationen i deras närområde. Det finns forskning som visar att medier, genom att rapportera en ensidig och onyanserad bild av utsatta områden, skapar en föreställning som smittar av sig på hela området och dess invånare.[44]

Barnen upplever att det är svårt att påverka omgivningens negativa bild av närområdet och dem som bor där. Barnen försöker därför lyfta det positiva i sina egna beskrivningar. En vanlig strategi för barn i utsatta områden är att kompensera för omgivningens negativa bild genom att försöka uppföra sig bättre än andra barn, visar forskning.[45] Barn som bor i utsatta områden trivs och känner ofta en stor samhörighet med andra som bor i samma område.[46]

Den känsla av utanförskap och exkludering som barnen beskriver kan även ta sig uttryck i misstänksamhet. Den kan riktas mot politiker och i viss utsträckning mot det demokratiska systemet. Lägre tilltro till politiker uttrycks allra tydligast av barn i glesbygd, som anser sig bortglömda i den allmänna debatten och drabbade av nedskärningar. Detta stämmer överens med tidigare studier. Unga som själva lever i socioekonomisk utsatthet har en mer negativ inställning till demokrati. Bland unga som bor på en mindre ort finns en mer utbredd negativ syn på demokratin generellt.[47] Detta stämmer även med siffror som visar att kommuner utanför större städer har lägst valdeltagande bland unga.[48]

Utanförskap finns även utanför storstädernas förorter.[49] I glesbygdsområden finns det delvis andra exkluderingsmekanismer som skapar känslan av utanförskap hos barn och unga. Det handlar om brist på kvalificerade jobb och en förväntan på att barnen snart kommer att lämna kommunen. Men även här beskriver barnen en skola med låga förväntningar och en bristande framtidstro.

Dessa barns känsla av att placeras i en omöjlig situation liknar berättelserna från barnen i förorterna. Till skillnad från barnen i förorterna ansåg barnen i glesbygdskommunen inte att de saknade möjligheter att överbrygga avståndet till normen, men att det krävde att de lämnade sin uppväxtort och sitt sociala sammanhang. Vissa av barnen såg detta som en nödvändighet, men hoppades att det skulle finnas en möjlighet att återvända.

Enligt barnkonventionens artikel 6 har barnet rätt att växa upp i en miljö som främjar barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential. Barnombudsmannen menar att den känsla av utanförskap och exkludering som barn och unga som växer upp i dessa områden upplever är djupt problematisk. Denna upplevelse hänger också samman med låga förväntningar från vuxenvärlden och påverkar barnens framtidstro och deras syn på möjligheterna till utbildning och arbete. I förlängningen kan det även innebära att Sverige brister i att tillgodose barnets rätt till utveckling enligt barnkonventionen.

42. Skolinspektionen, Rätten till kunskap – En granskning av hur skolan kan lyfta alla elever, 2010.
43. Beach, Dennis, Sernhede, Ove, From learning to labor to learning for marginality: School segregation and marginalization in Swedish suburbs, British Journal of Sociology of Education, 2011, sid. 257 ff.
44. Wacquant, Loïc, Urban Outcasts, A Comparative Sociology of Advanced Marginality, 2008, sid. 138ff.
45. Van der Burgt, Danielle, How children place themselves and others in local space, Series B, Human Geography, 2008, sid. 257–269.
46. Van der Burgt, Danielle, Där man bor tycker man det är bra – Barns geografier i en segregerad stadsmiljö, 2006.
47. Ungdomsstyrelsen, Fokus 10 – Om ungas inflytande, 2010. Ungdomsstyrelsen har därefter bytt namn till Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF).
48. SCB, Ung i demokratin, 2012.
49. Institutet för framtidsstudier, Bäckman, Olof, Nilsson, Anders, Det andra utanförskapet? Om social exkludering på landsbygden, 2008, sid. 3ff.

OTRYGGHET OCH VÅLD

Barnen som Barnombudsmannen har mött och fått svar från bor i kommuner och förorter där barn i genomsnitt har sämre ekonomi, sämre skolresultat och sämre hälsa än i övriga landet. I kommunerna finns också en högre andel barn lagförda för brott än i andra kommuner och i förorterna finns en större otrygghet än i andra delar av respektive stad.

Enligt barnkonventionens artikel 19 har barnet rätt till skydd mot alla former av våld. FN:s barnrättskommitté har uttryck att inget våld mot barn är motiverat och att allt våld mot barn kan förebyggas.[50]

Barnombudsmannens utgångspunkt i den här rapporten har varit att statistisk ojämlikhet på flera områden kan tyda på att barnets möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, bland annat beroende på var i Sverige barnet bor. Detta kan exempelvis innefatta barnets rätt till skydd mot våld. Barnombudsmannen befarar också att de insatser som görs för att minska otryggheten bland barn alltför ofta inte utgår från barns och ungas egna erfarenheter och därmed riskerar att bli missriktade och inte leda till att barns rättigheter stärks.

Både i enkäten och i samtalen med barnen ställdes därför frågor som knyter an till statistik vad gäller otrygghet i närområdet. I det här avsnittet har vi valt att fokusera på de delar som handlar om hur barnen upplever otrygghet, våld och kriminalitet.

50. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 3a. Se även rapport från den oberoende experten för FN:s studie om våld mot barn (A/61/299), punkt 1.

BARNEN BERÄTTAR

Otrygghet i närområdet

Trots att barnen är väldigt tydliga med att de trivs i sitt närområde[51] nyanserar och problematiserar de också bilden. Barnen beskriver att de försöker undvika specifika platser och vissa personer, eller grupper, som upplevs otrygga. Äldre barn och unga vuxna som skapar otrygghet återkommer i många av barnens berättelser. Hugo förklarar varför det är så för honom:

”Jag är inte helt säker på vad de gör. Men de brukar för det mesta sitta och prata och man vet ju aldrig riktigt om de tänker göra något mot en eller vad de tänker.”

Hugo har tidigare varit utsatt för våld och känner rädsla och osäkerhet för att andra ska utsätta honom för något, även om hans erfarenhet är att de oftast ”sitter och pratar”.

Det kan också vara specifika beteenden som skapar en känsla av otrygghet. Cemal säger att han sällan är ute i närområdet och förklarar varför:

”En gång jag går ut från hemma klockan tio i natten. Och jag har sett många pojkar, som de går och dricker alkohol eller de röker i gruppen och sånt.”

Samtidigt som närvaron av andra kan skapa otrygghet, kan andra människor också skapa trygghet för barnen. Irma, som bor i en glesbygdskommun, förklarar:

”Jag får som inte riktigt vara ute på kvällarna så mycket för mina föräldrar alltså. Men oftast också om jag är ute, då är jag oftast med kompisar. Så då är man flera och då känns det som att då vågar man gå lite var som helst, men typ är jag ensam så ... det är liksom, då är det lite läskigt. Men det känns som att nog vågar man ändå gå här i centrala, för det är här man rör sig.”

Irma beskriver att hon känner sig tryggare när hon går tillsammans med människor hon känner. Då känner Irma att hon kan befinna sig var hon vill eller var som helst.

Ibland upplevs platsen i sig vara utformad på ett sätt som bidrar till otrygghet, vilket flera flickor berättar om. Medina säger så här:

”Ja. Till exempel om man ska ner till torget, alltså det är bara skog. Förstår du? Och ibland, alltså lamporna, alltså de är inte så starka. Alltså man kollar bakom sig hela tiden. Man vet aldrig vad som händer.”

Diagram 3 Andel barn som ofta eller ibland känner sig otrygga i sitt närområde

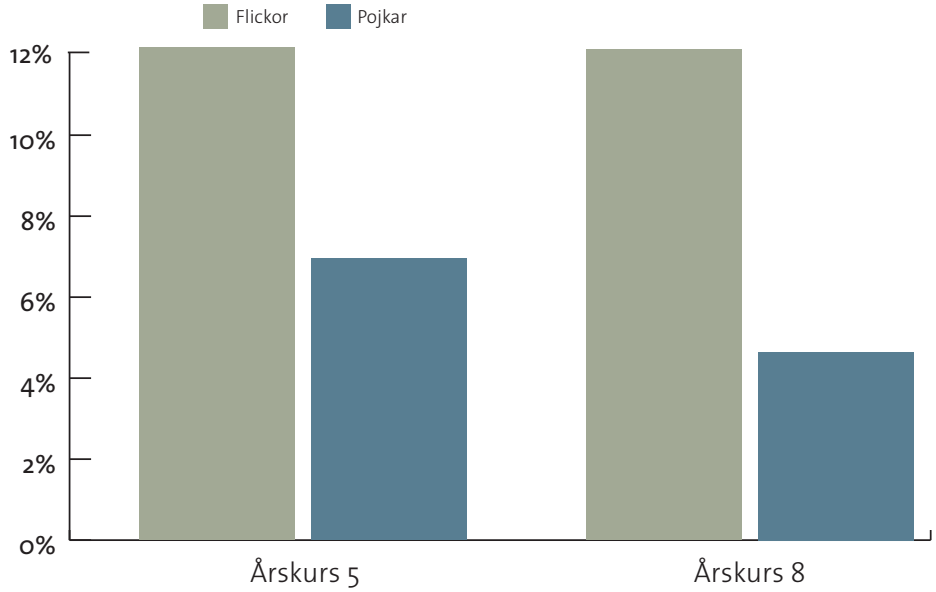

n=811

51. Se ”Barnens strategier” i föregående avsnitt.

Även barn som har svarat på den kvantitativa enkäten beskriver att de ibland, eller ofta, känner sig otrygga i sina närområden (se diagram 3). Flickor och pojkar förhåller sig till och upplever sitt område på olika vis. Jämfört med pojkar känner sig dubbelt så många flickor otrygga ibland, eller ofta, i sitt närområde, och för de äldre barnen är skillnaden ännu större. Flickors otrygghet minskar inte med stigande ålder, vilket den gör för pojkarna.

Det är tydligt att vad pojkar och flickor är rädda för förändras ju äldre de blir. I årskurs 5 är både pojkar och flickor rädda för kriminalitet, vuxna som beter sig avvikande och mörka platser. Men det är nästan bara hos flickor i årskurs 8 som det finns en rädsla för att röra sig ensam ute och för sexuellt våld. Det framgår när barnen själva får beskriva varför de känner sig otrygga i området. Otryggheten kan också hänga ihop med hur barnen mår. Många barn som svarar att de känner sig otrygga svarar också att de inte mår så bra, eller att de mår dåligt.

Fler flickor än pojkar svarar att de inte mår bra, 10 respektive 3 procent. Andelen flickor som mår dåligt ökar mellan årskurs 5 och årskurs 8. Drygt 15 procent av flickorna i årskurs 8 uppger att de mår dåligt, eller inte så bra, vilket är en tredubbling jämfört med flickorna i årskurs 5.

Våld, kriminalitet och trakasserier

Mycket av otryggheten barnen berättar om är kopplad till våld och kriminalitet i närområdet. Elmas förklarar hur det påverkar barn att bo i den förort där han vuxit upp:

”Alltså, alla vet vad droger är. [...] till och med barn har provat droger här. Alltså, jag har ju undvikit det och haft tur, som har haft bra kompisar och så som inte har gjort något.”

Jehan som också pratar mycket om otrygghet och kriminalitet i vardagen sammanfattar sin upplevelse:

”De säljer droger, de bränner bilar, stenkastar polisen. Allt möjligt.”

Barn som bor utanför förorternas storstäder upplever också våld i sitt närområde. En pojke som bor i en glesbygdskommun berättar om hur han hörde smällar när han var hemma en kväll:

”Först trodde man att det var grannen där nere som gjorde något. Han är lite känd för att vara högljudd. Fast sen fick man höra att tre skott hade gått av och någon var död.”

Att otryggheten är kopplad till våld bekräftas av barnen i den kvantitativa enkäten. Barnen som bor i förorterna beskriver att otryggheten beror på att det finns droger, vapen och skjutningar i närområdet. Ett barn skriver: ”Jag brukar höra skott ibland och jag hör att människor blir dödade med kniv, då blir jag oftast rädd.” Ett annat barn berättar: ”För att här i [förorten] är det folk som på grund av att folk blir skjutna och mördade, och då blir jag orolig att jag eller någon i min familj blir skjuten.”

Bland barnen som bor utanför storstäderna, i kommunerna, är en större andel rädda för hot eller våld som riktar sig mot dem personligen. Ett barn skriver: ”Jag har blivit mordhotad och mobbad/retad så jag känner mig inte helt trygg.”

Vissa barn som Barnombudsmannen träffat berättar att de upplevt, eller upplever, trakasserier och våld både från andra barn och vuxna. Noah, som bor i en glesbygdskommun, berättar:

”Men barn runt min ålder och yngre och kanske lite äldre, men det är inte ofta de är äldre, kan vara lite ... Inte våldsamma, men så här, jag vet inte hur jag ska beskriva det. Typ aggressiva? Fast inte på ett fysiskt sätt.”

Sara berättar om hur hon upplevt att barn ända ner i förskoleåldern kan delta i trakasserier:

”Och sen kom det småkillar som kom och sa ’Hora. Varför har du på dig såna kläder?’ och såna saker. Och jag förstår inte varför de gör det egentligen.”

Två flickor berättar om en vuxen som utsatt dem för ett sexuellt ofredande:

”Vi var ute en dag med hunden. Så kom det fram en man bakifrån som gick efter oss, och så började han runka. Vi bara ... så sprang vi därifrån. Och det är inte riktigt tryggt.”

Emilia beskriver orsaken till att en del barn känner sig otrygga i sitt närområde:

”Och här så är det många som slår minderåringar. För det finns killar och, jag vet inte, tjejer, jag vet inte, som slår många minderåringar fast de inte har gjort någonting, för att de vill ta över någonting.”

Trots att barnen själva tar avstånd från kriminalitet, droger och våld känner många av dem andra som hamnat i svårigheter. Katarina berättar om att det är lätt att dras in i kriminalitet:

”Ja, det finns ju vissa man önskar inte hade gått den vägen, men du gör inte val till en annan människa om man säger så.”

De flesta barnen ser kriminalitet och droganvändande som ett aktivt val och att de själva inte kan göra mycket för att hjälpa vänner som dras in i det. Elmas berättar om hur lätt det kan vara att påverkas av andra:

”Det var en period där jag hade en bra kompis. Han har flyttat nu, som tur är, fast han höll på med droger jättemycket. Han sålde till och med droger. Han köpte och sålde droger och tog det själv. Och sen ... ja, och sen flyttade han och då blev det lugnt.”

Barnens strategier

Barnen berättar att otryggheten i närområdet ibland gör att de begränsar sig. Hugo, som beskriver att han bor i ett ”dåligt” område i en kommun, säger så här:

”Ja, för jag bor i [området], så det finns många gängbråk och såna saker där. Så jag kan inte vara ute där. Typ. Men jag brukar gå ut med mina vänner.”

En pojke berättar om platser han undviker:

”Ja, kanske där vid centrum. Det är många så här personer som står där ute och så här håller på med droger och sånt där.”

Otryggheten har en tydlig könsdimension i barnens berättelser. En pojke beskriver hur han förhåller sig till hot:

”På kvällarna kanske jag går lite snabbare och kanske känner mig förföljd, bara man vet att man kan springa och slå tillbaka, eller i alla fall göra någon skada till den som följer efter en. Så då känner man sig trygg.”

Våld tolkas av pojkarna som någonting de ska hantera och de beskriver hur de på olika sätt bemöter otryggheten samtidigt som de inte begränsas av den.

Flickorna beskriver att de främst hanterar otryggheten genom att tänka på hur de uppträder, eller vilka kläder de har för att undvika rykten. Sara berättar:

”Ja, och killarna kan vara ute till sent på kvällen, de kan gå ut med vem de vill. De kan bete sig på lite olika sätt. Men vi tjejer måste typ anpassa oss mer.”

Trots att dessa mönster syns tydligt i barnens berättelser och enkäten är det viktigt att komma ihåg att det finns både pojkar och flickor som väljer andra strategier. En flicka beskriver hur hon inte begränsas på samma sätt som andra flickor i vardagen:

”Så att när det blev bråk så de kunde ge sig på mig för de kände att jag var som en av dem kan man säga. Men då gav jag alltid tillbaka med samma mått, så det var ... De backade efter ett tag kan man säga. De blev kanske lite förskräckta att ’oj, en tjej kan slå så där hårt’ eller sånt.”

Även om barnen känner sig trygga berättar de att det kan vara svårt med vänner som hamnat i kriminalitet. Katarina berättar hur hon förhåller sig till tidigare vänner som nu har en livsstil hon inte uppskattar:

”Det är inte så att du bara går förbi ’Ja, men jag vet vem du är och du har gjort fel. Jag vill inte hälsa på dig’, utan du stannar fem, tio minuter och pratar bara.”

En pojke i en glesbygdskommun berättar om hur han såg en vän som missbrukade tillsammans med andra:

”Alltså det känns som att de bara skadar sig själva. De skadar inte någon annan omkring.”

Han känner sig mest ledsen för sin vän, en känsla flera barn berättar om.

Flera av barnen anser att felaktiga val till stor del handlar om vilka de umgås med. Mira säger vad hon tror skulle hjälpa dem som

hamnat i kriminalitet eller drogberoende:

”Vi kan testa att ändra på gruppen. Alltså, du själv, att du påverkar gruppen. Eller så går du bort från gruppen. För de kanske har valt att de vill vara den gruppen. Passar du inte in så får du byta grupp.”

Jehan pratar om att kriminella gäng är en social gemenskap och att det därför är svårt att lämna:

”Ja, det händer inte något dåligt, men ... man är bästa vänner, de hänger alltid tillsammans. Sen, man kan inte bara lämna den personen.”

Skydd från otrygghet

Barnen som Barnombudsmannen träffat och fått svar från i enkäten beskriver att familj, släkt och vänner bidrar till trygghet och skyddar dem från det som upplevs som otryggt. Även här finns olika strategier från de vuxna vad gäller flickor och pojkar. Skyddet av flickorna präglas i större utsträckning av begränsningar. Wilma, som kommer från en glesbygdskommun, berättar:

”Jag får inte vara ute dessutom. Vi får till typ nio, sen ska vi vara inne [...] Ja, jag har ganska strikta regler.”

Barnen pratar också om vilka samhällsaktörer de tycker har ansvar för att motverka otrygghet. Flera barn uppmanar politikerna att bemöta våldet som finns i deras närområde. Clara har bara ett enda råd:

”Alltså tänk mest på barnen, och tänk mest på alltså barnens framtid och tänk mest på hur man kan stoppa våld och hur barnen skulle ha det bra i framtiden.”

Polisen är en annan aktör som barnen pratar om. En flicka i en förort berättar:

”Och att polisen borde synas mer här och försöka få kontakt och prata med ungdomarna så att båda förstår att det är inte någon ... alltså polisen är inte dåliga människor, utan de vill bara hjälpa oss i samhället och sånt.”

Samtidigt tror hon inte att polisen kan förändra situationen själv:

”Men egentligen det är inte riktigt något som polisen kan göra, utan jag tycker det är något som personerna själv borde ändra på sig själv på. Alltså det tankesättet som de har.”

Kim önskar att det skulle finnas fler poliser där han bor. Men han är samtidigt osäker på om det skulle hjälpa:

”Vuxna de ser inte när typ folk typ säljer droger och så, polisen. Men jag, jag ser ofta.”

Kim menar att varken polisen eller andra vuxna ser att en del säljer droger och liknande, medan han själv, som ungdom boende i förorten, ofta ser det.

Flera av barnen i förorterna beskriver en dubbelhet i förhållande till polisen. Amena beskriver hur hon upplever att få syn på en polisbil:

”Blandat. Det känns tryggt för att de är här, men man blir också orolig. ’Vad har hänt? Varför är de här?’ liksom.”

Andra barn beskriver en rädsla för att polisens närvaro ska provocera fram våld. En pojke säger så här:

”... det kanske finns någon chans att jag hamnar mellan poliser och jag vet inte, alltså, så här, ungdomar som kastar stenar.”

Det ser lite annorlunda ut i glesbygdskommunen. Kasper säger:

”Nej, det finns inte så mycket poliser här så det är lite kaos här.”

Han önskar att det fanns en större polisnärvaro för att motverka bråk och liknande som bidrar till vad han beskriver som kaos.

Hugo upplever att det är otryggt att vara ute på kvällarna och berättar vad han önskar att kommunen kunde göra:

”Det finns ju ibland, till exempel på kvällarna så finns det alltså då folk som har ställt upp, och då åker de rundor i bilar och kollar till bland annat skolgårdar och tittar till så att det inte händer något bråk eller så. Men jag känner väl, det är väl typ en bil som brukar finnas per kväll, så kanske typ fler såna hade varit bra.”

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

Våld och kriminalitet i närområdet

Barnen som vi har träffat börjar ofta sina berättelser med att de känner sig trygga och trivs i sitt närområde. De berättar samtidigt att det finns otrygga platser och om kriminalitet som ibland kommer väldigt nära och som de försöker undvika. Av såväl samtalen som enkäten framkommer att flickor i högre grad än pojkar upplever närområdet som otryggt. I årskurs 5 känner sig fler barn i kommunerna trygga än i förorterna, men i årskurs 8 finns det ingen skillnad. Rykten och en rädsla för att avvika skapar en speciell form av otrygghet hos flickor och får dem att begränsa hur de rör sig och klär sig. Pojkarna normaliserar istället otryggheten i sin närhet och berättar att de kan försvara sig. Barn berättar om kriminalitet och våld i närområdet som de bevittnar och i vissa fall utsätts för. De berättar också om vänner som ”valt fel” och gått in i kriminalitet eller missbruk. Polisen är en samhällsaktör som barnen i framförallt förorterna pratar om. Flera barn beskriver dock en dubbelhet inför polisen, eftersom den trygghet den innebär också blir ett synligt bevis för otryggheten i området, och ibland riskerar att utlösa den. Barnens upplevelser av kriminalitet och våld skiljer sig mellan barnen i glesbygd och de övriga barnen. Barnen i glesbygd talar mindre om gäng och öppen drogförsäljning, samtidigt som de talar mer om våld de själva utsatts för.

Enligt artikel 19 i barnkonventionen har barnet rätt till skydd mot alla former av våld, vilket även innefattar psykiskt våld och kränkningar. FN:s barnrättskommitté har uttryckt att inget våld mot barn är motiverat och att allt våld mot barn kan förebyggas.[52] Artikel 6 betonar barndomen som en viktig period i en människas liv, där barnet har en rätt att utvecklas och en rätt till särskilt skydd. Rätten till utveckling innefattar ett krav på skydd mot våld och övergrepp och är därför nära sammanbunden med artikel 19. Även i Agenda 2030 är ett av delmålen att alla former av våld mot barn ska elimineras.[53] Det ställer höga krav på stater att ta frågan på stort allvar och aktivt arbeta för att motverka alla former av våld mot barn.

Barn beskriver sitt närområde som tryggt, samtidigt som de berättar om våld och kriminalitet. Det har stöd i forskning som visar att barn som bor i områden med dåligt rykte ofta trivs. De områden som upplevs som otrygga är ofta begränsade och välkända, vilket gör dem enkla att undvika.[54] En annan förklaring är att barnen i dessa områden är väl medvetna om omgivningens bild av området och de som bor där. Därför försöker barnen presentera en annan och mer positiv bild.[55]

Några barn har upplevt våld själva, andra har bevittnat grovt våld och flera barn berättar om våld och kriminalitet i sitt närområde. Forskning visar att barn som lever med våld i sitt närområde löper stora risker vad det gäller hälsa och välmående. En studie visar att ha upplevt våld flera gånger i närheten av sitt hem påverkade barnens trygghet, välmående, självkänsla och upplevelse av kontroll.[56] Andra studier bekräftar dessa resultat och visar att även att bevittna våld kan ge upphov till allvarlig psykisk ohälsa som posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) och depression. Våld i närområdet ökar också risken för att barnen själva ska använda våld i framtiden.[57] Det är problematiskt eftersom det riskerar att våldet normaliseras och ökar över tid då det uppfattas som en fungerande strategi.[58]

52. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 3a. Se även rapport från den oberoende experten för FN:s studie om våld mot barn (A/61/299), punkt 1.
53. Se Agenda 2030 mål 16.2. Sverige är också anslutet till det Globala partnerskapet som ett så kallat vägvisarland (pathfinding country), vilket innebär att vi tillsammans med andra länder ska påvisa framgångsrika lösningar för att eliminera våld mot barn i olika miljöer,
54. Van der Burgt, Danielle, Där man bor tycker man det är bra – Barns geografier i en segregerad stadsmiljö, 2006.
55. Van der Burgt, Danielle, How children place themselves and others in local space, Series B, Human Geography, 2008, 90.3: 257–269.
56. Usta, Jinan, Farver, Jo Ann M, Is there violence in the neighbourhood? Ask the children, Journal of Public Health, 2005, 27.1: 3–11.
57. Se genomgång av studier i Kelly, Sarah, The psychological consequences to adolescents of exposure to gang violence in the community: an integrated review of the literature, Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 2010, 23.2: sid. 61–73.
58. Slutkin, Gary, Violence is a contagious disease, Contagion of violence: Workshop summary, National Academy Press Washington, DC, 2012, sid. 94-111.

Barn och unga som utsatts för våld uppvisar också ofta förändrade attityder och värderingar när det gäller att förespråka och acceptera våld och aggressivitet som ett sätt att lösa konflikter.[59] Detta mönster bekräftas av några av de barn vi samtalat med, som själva beskriver att de är beredda att ta till våld om de känner sig hotade.

Barn som lever i stadsmiljöer med låg socioekonomisk status, där skjutvapen och narkotika kan vara lättillgängliga, har av FN:s barnrättskommitté identifierats som potentiellt utsatta vad gäller risken för att utsättas för olika former av våld.[60] Kommittén framhåller att förebyggandet av våld i en generation minskar sannolikheten för att det ska förekomma i nästa. Genomförandet av artikel 19 är enligt kommittén därför en mycket viktig strategi för att minska och förebygga alla former av våld i alla samhällen. Kommittén påpekar också att en miljö fri från våld hjälper barn att förverkliga sina individuella personligheter och att utvecklas till sociala, ansvarsfulla och aktivt bidragande medborgare i lokalsamhället och samhället i stort.[61]

Flickors och pojkars strategier

Både pojkar och flickor beskriver en utsatthet för våld, men bemöter hotet om våld på olika vis. Pojkar förväntas ”erövra” våldet genom att inte visa rädsla, eller låta sig begränsas, när det gäller att röra sig fritt i närområdet. Flickornas strategier tycks istället handla om att ”undvika” våldet, exempelvis genom att inte vistas ute vissa tider på dygnet, och hålla sig borta från ”farliga” platser i området.[62] Studier visar att pojkar uppmanas till självständighet och att röra sig fritt som ett sätt att minska rädslan för våld.[63] Denna typ av strategier riskerar dock att skapa en större utsatthet för våld, men också öka risken att själv utöva våld.[64] Flickornas mer undvikande strategier minskar deras rörelsefrihet och möjligheten till identitetsskapandet genom att internalisera hotet och försöka förekomma det genom att begränsa sig själva.[65]

59. Joshi, Paramjit T., O’Donnel, Deborah A., Consequences of Child Exposure to War and Terrorism, Clinical Child and Family Psychology Review, Vol 6, No 4., 2003, sid. 275 ff.
60. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 72g.
61. A.a., punkt 14.
62. Liknande mönster framkom även i Barnombudsmannens rapport om barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism, 2018.
63. E Groof, Saskia, And my mama said: The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. Youth & Society, 2008, 39.3, sid. 267–293.
64. Hong, Luoluo, Toward a transformed approach to prevention: Breaking the link between masculinity and violence, Journal of American College Health, 2000, 48.6, sid. 269–279.
65. Johansson, Thomas, Lindgren, Simon och Hellman, Anette, Nya uppväxtvillkor – samhälle och individ i förändring, 2013, sid. 137f.

De skillnader mellan könen som barnen påtalar visar att pojkar och flickor inte uppfattar det som om de har samma möjligheter och att de själva begränsas av stereotypa könsroller. Av artikel 2 i barnkonventionen framgår att inget barn får diskrimineras på grund av kön. FN:s barnrättskommitté har framhållit att både pojkar och flickor riskerar att utsättas för alla former av våld, men att våldet ofta har en könsaspekt.[66] Kommittén betonar därför behovet av ett genusperspektiv när det gäller åtgärder som rör våld mot barn. De uppmanar också konventionsstater att motverka alla former av könsdiskriminering som en del av en övergripande våldsförebyggande strategi.[67] Destruktiva mansnormer måste enligt kommittén motarbetas. Det gäller framförallt normer som är länkade till våld och föreställningar om manlig osårbarhet, vilka begränsar pojkars tillgång till viktiga rättigheter, såsom rätten till skydd mot våld och rätten till hälsa.[68]

Som vi konstaterat riskerar otrygghet och rädsla för våld att leda till sämre mående hos barn. Barnombudsmannens enkät visar en stark korrelation mellan sämre mående och otrygghet, lika stark för pojkar som för flickor. Enligt barnkonventionens artikel 24 har barnet rätt till bästa uppnåeliga hälsa. FN:s barnrättskommitté har uttryckt att rätten till hälsa inte bara är viktig i sig. Förverkligandet av rätten till hälsa är också nödvändig för att barnet ska kunna åtnjuta alla de andra rättigheterna i konventionen.[69]

Barnen berättar om vuxna som skyddar dem, eller misslyckas med att skydda dem, från otrygghetens konsekvenser. Forskning visar att förekomsten av vuxna som bryr sig minskar barns otrygghet i närområdet.[70] En skyddande faktor är också föräldrar som är medvetna om våldet i närområdet och som kan hjälpa barnet att utveckla fungerande strategier och hjälpa barnet att hitta stöd hos andra.[71]

Detta agerande kan dock vara dubbeleggat. En studie visar att föräldrar, främst pappor, som försöker skydda sina barn genom att kontrollera hur de rör sig och vilka de umgås med, riskerar att öka barnets otrygghet.[72]

För att effektivt bekämpa alla former av våld krävs en samverkan mellan ansvariga aktörer med utgångspunkt i barnets bästa, vilket framgår av den strategi riksdagen antagit för att stärka barnets rättigheter i Sverige.[73] Utifrån det barnen berättar anser Barnombudsmannen att Sverige brister i att skydda barn från våld på det sätt som barnkonventionen kräver. Våld och otrygghet i närområdet får konsekvenser för barnets uppväxt och påverkar också barnets möjlighet att utvecklas till sin fulla potential. Barnombudsmannen anser att den våldsutsatthet som många barn lever med i sin vardag måste tas på allvar och att det krävs ett samlat grepp för att garantera alla barns rätt till skydd mot våld, i enlighet med barnkonventionen.

66. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 19.
67. A.a., punkt 72b.
68. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsården, 2016, punkt 29 och 30.
69. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 57.
70. Van der Burgt, Danielle, ” Farliga platser” och ”skumma typer”-rädsla för stadens våld bland barn och deras föräldrar, Geografiska Notiser, 2009, sid. 134–141.
71. Hill, Hope M., Jones, Lauren P, Children’s and parents’ perceptions of children’s exposure to violence in urban neighborhoods, Journal of the National Medical Association, 1997, 89.4: 270.
72. E Groof, Saskia, And my mama said: The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys, Youth & Society, 2008, sid. 267–293.
73. Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (S2010.026), sid. 5.

FOTO: PRESSBILD

INTERVJU: NIHAD BUNAR

Många barn möter våld både i förskolan och i skolan. Det är oacceptabelt och måste stoppas, anser Nihad Bunar, professor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.
– Samhället måste reagera. Varken psykiskt eller fysiskt våld får någonsin bli en normalitet.

Det är lätt att få känslan av att vi har vant oss vid och till och med accepterar att det finns områden där våld tillhör vardagen, även när det gäller barn, säger Nihad Bunar, som forskar om bland annat skolans villkor i det mångkulturella samhället.

– Det är naturligtvis helt orimligt. Ingen ska behöva vara med om våld över huvud taget,

Han betonar att ansvaret för att ta tag i våldet inte vilar på barnen utan på politiker, pedagoger, föräldrar och andra vuxna i barnens omvärld. Det handlar om vilka möjligheter pedagoger har för att arbeta med ungdomar, samt att de pratar om och reagerar när någon utsätts för fysiskt eller psykiskt våld. Våldet kan vara allt från knuffar och sparkar till mobbning, uteslutning och förtryck.

– Om vuxna inte säger ifrån kan barn få uppfattningen att våld är ett helt normalt sätt att lösa problem på. Därför krävs det konkreta insatser redan i förskolan. Våld får aldrig bli en accepterad metod för att hantera motgångar eller konflikter.

Det är rimligt att tänka sig att uppväxtmiljöer med våld i vardagen är en grogrund för uppkomsten av kriminella ungdomsgäng, menar Nihad Bunar.

– Det behövs mer forskning kring hur sambandet ser ut, men klart är att barn i utsatta områden ofta upplever våld och att medlemmar i ungdomsgäng som utövar våld rekryteras från just sådana miljöer.

Att bryta segregationen är också avgörande för att minska våldet, menar Nihad Bunar och tillägger att vi först och främst måste erkänna att en stor majoritet av ungdomarna från de utsatta områdena är skötsamma och har stora framtidsdrömmar.

– Men ungdomar som växer upp i utsatta områden får ofta höra om enorma problem i deras boendemiljö, att många är kriminella och att få arbetar. Risken är stor att en del tar till sig den här bilden. Då kommer ofta nästa reaktion från det omgivande samhället. Ungdomar anklagas för att sakna utbildning, inte tala bra svenska och att de söker genvägar till att tjäna pengar. Som om det var deras eget fel, att de kan rycka upp sig bara de anstränger sig, säger Nihad Bunar.

– Problemet är att någonstans på vägen tappar ungdomarna hoppet och ger upp. Det är väldigt farliga processer, och det vilar ett stort ansvar på skolan och lokalsamhället att motverka dessa.

Vad kan man göra för att bryta en sådan negativ utveckling? Det finns goda exempel, framhåller Nihad Bunar. Ett är stadsdelen Araby i Växjö, som länge räknades som ett utsatt område. För att göra Araby attraktivt och spännande lät kommunen uppföra ett 12-våningshus där, det högsta huset i Växjö, och dessutom ett Ungdomens hus.

– De här insatserna har haft stor betydelse för att bryta segregationen och stärka självkänslan bland de boende. Det handlar förstås inte bara om byggnaderna i sig, utan om deras symboliska betydelser och vad de väntades tillföra områdena. Invånarna upplevde att de räknades, att samhället ville förbättra deras situation. Ungdomarnas stolthet över området förbättrades också.

Men självklart kan inte alla kommuner satsa på höghus. Generellt gäller samma recept som tidigare om man ska komma åt segregationens mekanismer, betonar Nihad Bunar. Alltså att föräldrarna får utbildning och jobb så att de och deras barn kan få makt över sin vardag och få en rimlig ekonomisk standard, i nivå med övriga invånare i Sverige. Skolorna måste vara likvärdiga över hela landet och alla barn ska få en likvärdig behandling, fri från diskriminering och låga förväntningar.

– Detta har vi faktiskt lovat barnen i barnkonventionen och andra lagar. Det handlar helt enkelt om att leva upp till dem!

SKOLANS ROLL

Barnen som Barnombudsmannen har träffat och fått svar från i enkäten bor i kommuner och förorter där barn i genomsnitt har låga skolresultat, jämfört med i övriga landet. Det handlar bland annat om att många barn har låga, eller ofullständiga betyg, och inte blir behöriga till gymnasiet.

I barnkonventionens artikel 28 understryks barnets rätt till utbildning. Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för ungdomars framtida möjligheter.[74] Skollagen är tydlig med att alla barn i Sverige ska ha lika tillgång till utbildning, oavsett bostadsort, kön, sociala och ekonomiska förhållanden. Utbildningen ska vara likvärdig, oavsett var i landet skolan ligger.[75]

Barnombudsmannens utgångspunkt i den här rapporten har varit att statistisk ojämlikhet på flera områden kan tyda på att barnets möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, bland annat beroende på var i Sverige de bor. Detta kan innefatta barnets rätt till en bra utbildning. Barnombudsmannen befarar också att de insatser som görs för att garantera en god läromiljö och minska omotiverade skillnader i skolresultat alltför ofta inte utgår från barns och ungas egna erfarenheter. Dessa insatser riskerar därmed att bli missriktade och inte leda till att barnets rättigheter stärks.

Både i enkäten och i samtalen med barnen ställdes därför frågor som knyter an till statistiken vad gäller skolan. I det här avsnittet tar vi upp de delar som handlar om hur barnen upplever skolmiljön, lärarna och det stöd de får – eller inte får.

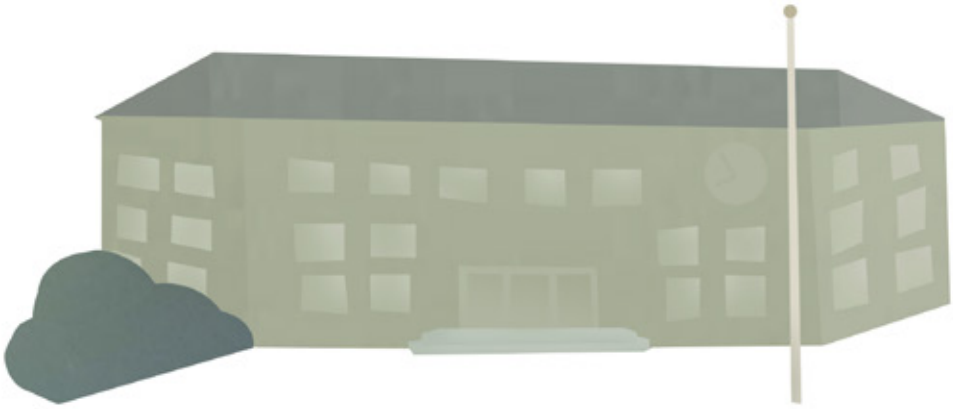

74. Socialstyrelsen, Social rapport 2010, sid 11.
75. 1 kap. 8 och 9 §§ skollagen (2010:800). Lika tillgång till utbildning gäller i förhållande till alla diskrimineringsgrunder, vilket framgår tydligt av förarbeten till skollagen, se prop. 2009/10:165, sid 229.

BARNEN BERÄTTAR

Skolan och den fysiska miljön

Skolan är viktig, det tycker både barnen som Barnombudsmannen har träffat och de som vi fått svar från genom enkäten. Skolan är en stor del av deras liv och hänger ihop med närmiljön i den förort, eller kommun, de bor i.

Amala säger:

”För den här skolan är typ ... Alltså det är liksom mitt andra hem.”

I den kvantitativa enkäten svarar sex av tio barn i årskurs 5 att skolan är väldigt viktig (se diagram 4). Nästan lika många flickor i årskurs 8 tycker att skolan är väldigt viktig. Men när pojkarna når årskurs 8 tycker färre att skolan är väldigt viktig: andelen sjunker till drygt fyra av tio.

När barnen själva får beskriva varför skolan är viktig kopplar flera det till möjligheten att få ett jobb. För de äldre eleverna kan det också handla om att komma in på ett bra gymnasium.

Fler flickor än pojkar i årskurs 8 uppfattar skolan som positiv. De skriver att skolan är rolig och att de träffar vänner där, medan pojkar i högre grad benämner skolan som ”tråkig”, ”en cancer” eller ”jag vill spy på den”. De negativa omdömena innebär däremot inte nödvändigtvis att pojkar inte tycker att skolan är viktig för framtiden, bara att den inte fyller samma sociala funktion för pojkar och flickor. En pojke skriver ”Skolan må vara tråkig men den är även väldigt viktig för att få ett bra jobb”.

I samtalen beskriver barnen också olika förutsättningar för att lyckas i skolan. Enzo berättar:

”Jag själv satsar i skolan men det är kanske inte många andra som vill det eller ... Det kanske inte är just för att de inte vill det, men det kan vara många andra faktorer som påverkar det som familjen ... om det är så att familjen har dåligt ekonomiskt, att det är alltid bråk på något sätt, så kan det påverka dig också, att man inte orkar med skolan. Det kan vara att man inte orkar med familjen och hänger mest ute och inte går hem och gör sina läxor eller

Diagram 4

Andel barn som tycker att skolan är väldigt viktig

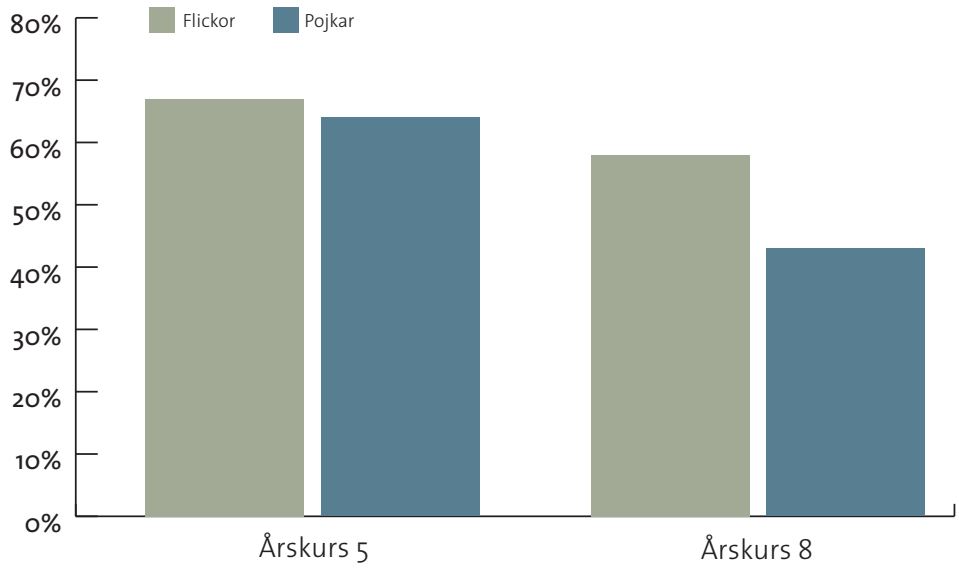

n=811

något sånt. Att man inte orkar vara hemma. Och då blir det lätt hänt att man inte orkar med skolan. Sen så kanske man har hamnat på fel väg som är orsaken till det.”

Barnen vet vilka skolor i närområdet som räknas som bra och dåliga. Santiago berättar om sin skola som räknas som en av de sämre:

”Jag trivs, men jag vet inte. Ibland det kan vara lite rörigt i hjärnan för att det är massor med saker som händer, eftersom det är sista året. Den här skolan är inte så dålig som folk säger, fast det är inte heller så bra som vi som går här säger heller.”

En grupp flickor beskriver hur de påverkas av den fysiska miljön i skolan:

”Typ man kan hitta en bild på äckliga grejer på väggarna. Och jag tycker att det är så äckligt att bara gå förbi och se det där just på väggen.”

De beskriver också miljön i skolan som ”ohygienisk” och att de blir: ”på dåligt humör när vi kommer in till ett klassrum där allting är överallt, det ligger papper på golvet och såna saker.”

Alice, som bor i en glesbygdskommun, berättar om sin skola:

”Och det är också något som är viktigt om man vill att det ska fortfarande bo kvar folk, så borde man väl ändå satsa på att ha bra skolor också. [...] Då borde man väl ändå ha en skola som inte faller sönder.”

Barnen är medvetna om hur deras skolor ser ut, att det är nedgånget, slitet och smutsigt och de tycker inte om det. Att dagligen vistas i utslitna och nedgångna lokaler kan ge barnen en känsla av att vuxna inte ser deras skola och arbetsmiljö som viktig.

Lektioner och lärare

Barnen berättar om en ofta kaosartad skolmiljö med hög ljudnivå, stök och bråk både på lektioner och raster. Simon säger:

”Men det är väldigt jobbigt när det ibland är

”Och det är också något som är viktigt om man vill att det ska fortfarande bo kvar folk, så borde man väl ändå satsa på att ha bra skolor också. [...] Då borde man väl ändå ha en skola som inte faller sönder.”

så högljutt i klassrummet att man måste [...] hålla för öronen.”

Barnen berättar också om enskilda elever som stör under lektionerna. Mahir tycker att:

”Barn med svårigheter, alltså som inte kan läsa eller kan sitta still och jag tycker att de borde gå i en annan klass eftersom de stör andra elever.”

Andra barn tycker att de elever som stör får mycket av lärarens tid i klassrummet och att de därför inte själva får den hjälp som de hade behövt. Några barn beskriver att de själva tar rollen som hjälplärare för att få lugn och ro i rummet.

Amena beskriver också stök på lektionerna:

”Rastens kaos dubbelt två, alltså gånger två.”

Medina säger så här:

”Alltså de har suddkrig över hela klassrummet. Man kan inte koncentrera sig. Lärarna, de brukar bara gå ut. De ger oss uppgifter och de går ut. Så de brukade göra.”

Flera barn berättar om de strategier de har för att kunna studera trots oron i klassrummet. Förutom hörselkåpor brukar de be om att få gå ut, gå till biblioteket eller något annat tyst rum.

Några barn berättar om skolk på skolan, delvis som konsekvens av de stökiga lektionerna. En flicka berättar:

”Ja. Alltså vi var i skolan, men inte inne på lektionerna.”

Istället träffades hon och hennes kompisar och umgicks i korridorerna. Enligt flickan var det bara fem, sex elever på lektionerna. Andra barn berättar om hur de själva skolkat tidigare och om barn som skolkat så länge att de till slut aldrig kom tillbaka.

Medina sammanfattar sin upplevelse av stökiga lektioner så här:

”Så alltså när jag gick här i skolan, jag tappade hoppet, faktiskt. Att gå i skolan.”

Barnen ser också att en del lärare känner sig maktlösa i de stökiga klassrummen. En grupp flickor i en förort säger så här om lärarna:

”Ja, alltså man kan inte skylla på dem, men det är klart att de inte heller orkar med när de ser att det inte kommer ... alltså de kommer ingen vart.”

Amala säger:

”Det är synd om läraren då också. Jag tror läraren är lite rädd.”

Samtidigt uttrycker flera barn att de tycker om sina lärare och att de tar ansvar. Wilma säger:

”Jag tycker inte någon här tar ansvar. Fast våra lärare här tar det, och jag tycker om dem ganska mycket. Alltså de har ganska bra koll på oss. [...] Vi har fått en ganska bra relation till våra lärare.”

En grupp flickor resonerar om vad som skulle vara bättre i skolan:

”Att lärarna ska bli lite strängare och bry sig om eleverna. Ja, att ta det på allvar.”

De beskriver vidare att ”bry sig om” innebär att ”lyssna och så”, att ”hjälpa till”. Att vara sträng beskrivs som något positivt och att ”ta det på allvar”. En av tjejerna förklarar:

”Alltså de är mer på dig, alltså så här typ, ’ja, kom in på lektionen. Här har du uppgifter, ifall du är klar med den uppgiften, du får en annan, du får göra en till’. Alltså de är mer så här aktiva.”

Svaren i den kvantitativa enkäten visar att många barn inte har förtroende för lärare och andra vuxna i skolan (se diagram 5). I årskurs 5 saknar nästan var femte flicka och var tionde pojke förtroende för vuxna i skolan. Förtroendet sjunker när barnen blir äldre. I årskurs 8 upplever nästan hälften av flickorna och var tredje pojke att de har litet, eller inget, förtroende för vuxna i skolan.

Diagram 5

Andel barn som litar lite eller inte alls på vuxna i skolan

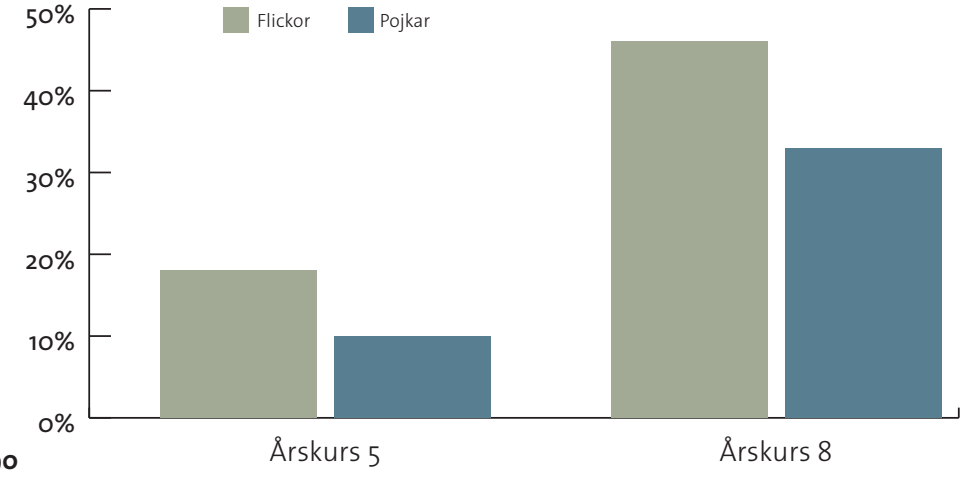

n=790

”Jo, det är alltid bråk här och slagsmål, och jag får alltid höra när jag kommit hem av mamma ’varför har polisen varit där och vem har slagits?’”

Barnen i högstadiet berättar att lärarbyten är vanliga. Amala säger så här:

”Allting, så kommer det så här, byta lärare, byta lärare, byta lärare. Och vissa lärare kanske höjer mig, men vissa sänker mig också.”

Det finns en oro för framtiden hos de barn som har upplevt många lärarbyten. De tycker inte att de får en chans att visa vad de kan och de oroar sig för sina betyg och möjligheter att välja ett bra gymnasium.

Elsa, som bor i en glesbygdskommun, beskriver hur hon har problem med matematiken och förklarar det med situationen under högstadiet:

”Väldigt rörigt. Många lärare. Från, vad var det, sjuan till nian så har jag haft ... alltså i matte då, så har jag haft åtta mattelärare.”

Våld, trakasserier och kränkningar

Barnen beskriver att våld och trakasserier förekommer även i skolan. Carmen beskriver ett ”jättekaos”:

”Lärarna bryr sig inte så mycket. Typ jag gick i skolan. Lärarna brydde sig inte så mycket. Det var jättemycket bråk och folk blev knivhuggna och ...”

Barnen berättar om att polisen ibland kommer när det blir bråk på skolan. De berättar också om elever som stängts av. Wilma, som bor i en glesbygdskommun, berättar så här om sin skola:

”Jo, det är alltid bråk här och slagsmål, och jag får alltid höra när jag kommit hem av mamma ’varför har polisen varit där och vem har slagits?’.”

Men trots en stökig och våldsam skolmiljö beskriver flera barn att de känner sig säkra. Miljön är känd och de vet vad som kan förväntas. Samtidigt berättar barn att de inte vill vara i vissa av skolans allmänna utrymmen, eftersom det är otryggt. Barnen har lärt sig vilka utrymmen som är trygga eller otrygga i just deras skola. Clara berättar att det brukade vara mycket bråk på hennes skola, men att skolan vidtog åtgärder:

”Ja, först det var så när jag började den här skolan. Ja, men nu det typ finns jättejättestränga regler, så jag tror inte det här med bråka och sånt händer, för om man bråkar så får man hemringning direkt.”

De barn som är uttalat otrygga i skolan beskriver också kränkningar och mobbning. Vissa barn beskriver kränkningar från lärare. Carmen, som bor i en förort, berättar:

”Vissa lärare dömer vid utseende och ... ”[...] ”Hudfärg och kläder, hur de beter sig”[...] ”jag har hört en lärare kalla en elev neger.”

En flicka berättar om kränkningar och trakasserier av andra elever på grund av ursprung:

”Alltså mobbning är en väldigt vanlig sak. Jag, jag har blivit mobbad i flera år av samma kille, men jag, jag har tagit det vidare till skolan, fast skolan har inte gjort något så stort av det. Så jag tycker det också, de borde ta mobbning lite mer seriöst, om ... Även om det är bara på skoj, alltså det kan hända att människor blir sårade och det kan leda till massa andra saker.”

Flickan påpekar att det är viktigt att lärarna snabbt griper in och säger ifrån när de ser att en elev blir kränkt på något sätt. Hennes erfarenhet är att lärare inte alltid gör det. Inte heller har någon annan på skolan hjälpt till. Flickan berättar hur kränkningarna påverkar henne:

”Han har förstört min barndom ... Det första man tänker på är ’När kommer han kränka igen? När kommer han komma med sina taskiga kommentarer?’ Visst, på ... då tillfälligt jag ignorerar han, men när jag går hem och tänker på allting det gör ont.”

Även Joel berättar att han blev mobbad och att lärarna inte agerade:

”De har sett det flera gånger, fast de har inte gjort något, de säger bara till att de ska sluta eller bara ’jag har inte tid’[...] Ibland stod bara lärarna och tittade typ när någon slår ner en, typ. Inte slår en, men typ ... ja.”

Mobbningen blev en katastrof för Joel. Den ledde till att han slutade gå till skolan och försökte ta sitt liv.

Barnens strategier

Barnens upplevelser av att ha fått hjälp med skolarbetet varierar. En del barn har fått bra hjälp och känner sig nöjda, medan andra inte har fått den hjälp de tycker sig behöva för att klara av skolan. En pojke berättar att han har fått hjälp med matten:

”Jo, det har jag fått i alla fall, efter att jag blev flyttad till a-gruppen praktiskt taget, där man får stödhjälp.”

Eleverna delas här in i grupper utifrån hur lätt eller svårt de har i ämnet. Ett annat barn i samma grupp berättar att hon inte har fått hjälp, trots att hon bett om det.

Flera barn berättar att de får hjälp av andra utanför skolan, för att klara av sina studier. Wilma berättar:

”Jo, jag har haft extrahjälp, eller jag har fått jobba på kvällarna hemma ... Jo. Sen har jag fått [...] hos min farmor och så har hon fått hjälpa mig och sånt.”

Några barn beskriver att de har tillgång till läxhjälp. Kim berättar att de har läxhjälp på onsdagar i biblioteket. Han säger:

”Men det är inte bra. Vi borde ha på fredagar för det är slutet på veckan. För jag, jag har läxor på fredag och mina lärare, de kallar lördagar och söndagar för helg, att man ska vila, men jag är tvungen att göra läxorna.”

När barnen har problem med andra elever, eller med lärare, söker de ofta stöd hos vuxna i skolan. Ibland hjälper det, men ofta upplever barnen att de ignoreras. En pojke berättar om när eleverna klagade på en lärare som kastat saker på eleverna och till och med försökt slå dem:

”Då sa [rektorn] ’nej, ni kan inte anklaga en lärare så’.”

Barn som har sökt hjälp för att få slut på trakasserier upplever ofta att skolan är alltför passiv. En pojke berättar hur han började träna för att kunna möta våldet han utsattes för och som han upplevde att skolan ignorerat:

”Och då gick jag direkt upp med det till rektorn och sa till honom ’skulle du kunna ta och fixa så att inte de tar och trakasserar mig något mer, annars får jag ta och säga till dem på mitt sätt’. Ja, de la av rätt så jäkla snabbt med det.”

Elsa har däremot gett upp hoppet om att de vuxna på skolan ska skydda henne:

”Att det var till och med killar som kunde komma med knytnäve så här. Så då var det bara att slå tillbaka, för det spelade ingen roll vad jag sa till lärarna.”

Vissa barn ser framåt och har bestämt sig för att söka till en skola de anser bättre när de ska börja gymnasiet. Mira är en av dessa:

”Det känns jobbigt. Men ändå så tänker jag, det är bara ett år kvar så flyttar vi skola.”

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

En utbildning på lika villkor

Barnen som Barnombudsmannen har träffat och som svarat på enkäten berättar att de tycker att skolan är viktig. Trots detta berättar barn om en kaotisk skolmiljö där lärare inte bryr sig, eller inte vågar eller orkar skapa en god studiemiljö. Barn berättar också om täta lärarbyten som försämrar relationen till lärarna. Barnens upplever att vuxenvärlden har låga förväntningar[76] på dem, vilket påverkar barnens tro på de egna möjligheterna i framtiden. De låga förväntningarna verkar drabba och forma pojkarna i särskilt hög utsträckning. I enkäten ser vi att de yngre barnen tycker att skolan är viktigare än de äldre, och att de har större tillit och en mer positiv bild av de egna möjligheterna än de äldre barnen. Inom skolområdet beskriver barnen sina upplevelser på väldigt likartade sätt, oberoende av var de bor.

I barnkonventionens artikel 28 understryks barnets rätt till utbildning. I artikel 29 anges att utbildningen bland annat ska syfta till att utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga. Utifrån artikel 29 betonar FN:s barnrättskommitté återigen vikten av att barnkonventionens artiklar ses som en helhet. Artikel 29 bygger vidare på, förstärker och kompletterar en rad andra bestämmelser, däribland barnkonventionens grundprinciper i artikel 2, 3, 6 och 12. Huvudmålet med utbildningen är att utveckla det enskilda barnets personlighet och färdigheter med hänsyn till det faktum att varje barn har unika egenskaper, färdigheter och behov av lärande.[77] Rätten till utbildning erkänns även i FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. FN:s kommitté för sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter har uttryckt att skillnader i resursfördelning till skolor i olika områden kan utgöra diskriminering.[78]

Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för ungdomars framtida möjligheter.[79] Skollagen är tydlig med att alla barn i Sverige ska ha lika tillgång till utbildning, oavsett bostadsort, kön, sociala och ekonomiska förhållanden. Utbildningen ska vara likvärdig, oavsett var i landet skolan ligger.[80] Hänsyn ska också tas till barns och elevers olika behov. Barn ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt och en strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.[81] Formuleringen infördes 2011 och motiveras i förarbeten med att skolan har ett kompensatoriskt uppdrag beträffande de barn och elever som har sämre förutsättningar.[82]

Även i Agenda 2030 är ett av målen att säkerställa en inkluderande och likvärdig utbildning av god kvalitet, samt att främja ett livslångt lärande för alla.[83] En likvärdig skola innebär inte att utbildningen behöver utformas på samma sätt överallt, eller att alla elever ska få lika mycket resurser. Utbildningen och undervisningen ska dock vara av likvärdig kvalitet och varje elev ska få möjlighet att utvecklas så långt som möjligt, oberoende av sin bakgrund eller vilken skola de går i.[84]

Trots detta visar flera studier på att svensk skola går mot en försämrad likvärdighet. Skolverkets egna analyser, tillsammans med forskning, redovisar ökade resultatskillnader mellan skolor.[85] OECD visar i en kartläggning

76. Detta framgår även tydligt i barnrösterna om utanförskap och låga förväntningar.
77. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 1, Utbildningens mål, 2001, punkt 6 och 9.
78. Se FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, Allmän kommentar nr 13, punkt 35.
79. Socialstyrelsen, Social rapport 2010, sid. 11.
80. 1 kap. 8–9 §§ skollagen. Lika tillgång till utbildning gäller i förhållande till alla diskrimineringsgrunder, vilket framgår tydligt av förarbeten till skollagen. Se prop. 2009/10:165, sid. 229.
81. 1 kap. 4 § skollagen.
82. Prop. 2009/10:165, sid. 221.
83. Agenda 2030, Mål 4.
84. SOU 2017:35, Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet, sid. 85.
85. Skolverket (2016a), PISA 2015, 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik, 2016; Skolverket (2016b), TIMSS 2015, Svenska grundskoleelevers kunskaper i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv, 2016. Se även https://www.skolverket.se/regelverk/mer-om-skolans-ansvar/likvardig-utbildning-i-grundskolan-1.218790 (hämtad 2018-02-15).

av perioden 2006–2015 att Sverige inte följer den övergripande trenden mot en mer jämlik skola utan går i motsatt riktning och att både elevernas individuella situation och skolan spelar roll i detta.[86]

Skolverket sammanställde år 2009 forskning kring frågan om varför den svenska skolan under de senaste decennierna har gått mot en ökad ojämlikhet. Slutsatsen då var att det inte finns en enskild förklaring till den ökade ojämlikheten.[87] En av orsakerna anses vara att skolorna har blivit mer segregerade, en utveckling som är extra tydlig i storstäder. Enligt Skolverkets sammanställning beror detta i sin tur både på bostadssegregationen och det fria skolvalet, eftersom mer studiemotiverade elever tenderar att söka sig bort från skolor med dåligt rykte. Denna trend kan i sin tur leda till att lärarna i vissa skolor sänker sina förväntningar på de elever som blir kvar. En annan delförklaring är en ökad decentralisering av beslut som rör resurser, lärartäthet och krav på formell lärarutbildning. Forskningen visar också att det handlar om en ökad individualisering av skolan med negativa effekter för elever som saknar stöd hemifrån.[88]

Regeringen tillsatte under 2015 en kommitté med uppdraget att lämna förslag som bland annat syftar till en ökad likvärdighet i skolan.[89] Kommittén, som antog namnet 2015 års skolkommission, bekräftade många av Skolverkets slutsatser. Några av de brister som Skolkommissionen pekade på var för svag kompensatorisk resursfördelning, problem i lärandemiljön och en skolsegregation som leder till skillnader i kvalitet mellan skolor.[90] Kommissionen menade att den bristande likvärdigheten är ett allvarligt problem i den svenska skolan.[91] Skolkommissionen pekade även på att det finns en stor risk att förväntningarna på elever sänks i segregerade miljöer och att det är svårare att rekrytera erfarna lärare och rektorer till skolor i socioekonomiskt utsatta områden.[92]

Flera av barnen vi träffat beskriver låga förväntningar från vuxenvärlden, vilket påverkar deras syn på sig själva. Höga förväntningar är centrala för att en elev ska lyckas i skolan.[93] Enligt forskning har skolans ojämlikhet nått en nivå där eleverna i socioekonomiskt utsatta områden har förlorat hoppet om skolan som en social språngbräda. Istället tjänar skolan som en mötesplats där både elever och lärare tar elevernas utsatta position för givet.[94]

Barnombudsmannen ser ett behov av att lägga fokus på skolans kompensatoriska uppdrag för att säkerställa en likvärdig utbildning för alla barn i Sverige. Barn som växer upp i utsatta kommuner och förorter behöver höga förväntningar från en ansvarstagande vuxenvärld och kontinuitet i sitt lärande.

Stöd, hjälp och vägledning

Barnen beskriver en skola där det kan vara svårt att veta vilket stöd de har rätt till och uppfattar det ibland som att stöd fördelas orättvist mellan eleverna. Det finns även elever som anser att de har fått ett bra stöd av lärare. Täta lärarbyten lyfts fram som ett allvarligt problem. Studie- och yrkesvägledarna nämns i liten utsträckning, och då de nämns anser barnen att de inte är till stor hjälp då det gäller att tydliggöra vilka möjligheter de har inför framtida val.

Utifrån principen om barnets bästa fram-

86. OECD, Where did equality in education improve during the last decade, Pisa in focus # 68, 2017.
87. Skolverket, Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer, 2009. Notera att skollagen sedan dess har förändrats.
88. Skolverket, Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer, 2009.
89. Dir. 2015:35.
90. SOU 2017:35, Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet, sid. 14.
91. A.a., sid. 26f.
92. A.a., sid. 27.
93. Skolverket, Likvärdig utbildning i svensk grundskola, 2012.
94. Beach, Dennis, Sernhede, Ove, From learning labour to learning for marginality: school segregation and marginalization in Swedish suburbs, 2011.

håller FN:s barnrättskommitté vikten av en utbildning där barnet står i centrum. Huvudmålet med utbildningen är att utveckla det enskilda barnets personlighet och färdigheter med hänsyn till det faktum att varje barn har unika egenskaper, färdigheter och behov av lärande.[95] Kommittén har även uppmanat konventionsstaterna att vidta nödvändiga åtgärder för att formellt införliva de principer som kommer till uttryck i artikel 29 i sin utbildningsrelaterade politik och i lagstiftning på alla nivåer.[96]

Liknande skrivningar finns även i skollagen där det framgår att utbildningen i grundskolan ska utformas så att den bidrar till personlig utveckling, samt förbereder eleverna för aktiva livsval och ligger till grund för fortsatt utbildning.[97] Elever ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför framtida utbildnings- och yrkesval kan tillgodoses.[98]

Skolinspektionen presenterade under 2013 en granskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan som visade på flera brister och att vägledningen var lågt prioriterad i de granskade skolorna. Bland annat konstaterades att det fanns omfattande brister i skolors arbete med att planera och följa upp studie- och yrkesvägledningen, och att skolorna inte arbetar aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund.[99]

Många av de barn som Barnombudsmannen har pratat med har vittnat om en bristande framtidstro när det gäller utbildning och möjlighet att få ett jobb. Studie- och yrkesvägledningen har varit frånvarande i barnens berättelser. Ändå är studie- och yrkesvägledningen av avgörande betydelse för att barnen ska ha likvärdiga möjligheter att utvecklas och göra välgrundade val för framtiden. Regeringen har nyligen tillsatt en särskild utredare för att föreslå åtgärder för att utveckla studie- och yrkesvägledningen i skolan.[100] Barnombudsmannen är positiv till denna utredning och dess uppdrag och vill betona vikten av att utredningen särskilt uppmärksammar barn i utsatta kommuner och förorter. Det kan behövas särskilda åtgärder riktade mot skolor i dessa områden om det mönstret av låga förväntningar som barnen upplever från vuxna och barnens låga tilltro till sig själva ska kunna brytas. Barnombudsmannen anser också att det är viktigt att barn och unga får komma till tals i utredningsprocessen och i framtagandet av förslag för att förbättra studie- och yrkesvägledningen i skolan.

Trygghet och studiero

Samtidigt som barnen vi träffat ser skolan som en viktig del i sina liv genomsyras deras berättelser om skolan av stök, våld och otrygghet. Barn som Barnombudsmannen har träffat berättar om trakasserier och våld som kan pågå under lång tid, utan att lärare eller skolan ingriper, vilket får allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet. Barnen berättar om en hög ljudnivå på lektioner, om svårigheter att koncentrera sig och om skolk. I enkäten svarar var tredje flicka och var femte pojke att de har liten, eller ingen, tillit till de vuxna i skolan.

Utbildning är en central del i barnets rätt till bästa möjliga utveckling enligt barnkonventionens artikel 6. Skolan är också den fysiska plats som barn tillbringar stora delar av sin vardag i. Barnkonventionens artikel 19 är tydlig med att varje barn har rätt till skydd mot alla former av våld, vilket även gäller skolans område. FN:s barnrättskommitté har uttryckt

95. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 1, Utbildningens mål, 2001, punkt 6 och punkt 9.
96. A.a., punkt 17–18.
97. 10 kap. 2 § skollagen.
98. 2 kap. 29 § skollagen. Gäller elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen.
99. Skolinspektionen, Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, Kvalitetsgranskning Rapport 2013:5, sid 7f.
100. Dir. 2017:116, En utvecklad studie- och yrkesvägledning.

att en skola som tillåter mobbning, eller andra våldsamma och exkluderande beteenden, inte är en skola som uppfyller barnkonventionens krav.[101]

Av skollagen framgår att utbildningen i skolan ska utformas så att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero.[102] Barnets bästa ska vara utgångspunkten i all utbildning och annan verksamhet inom skolväsendet.[103] Detta innebär bland annat att utbildningen ska vara utformad för att ge barnet bästa möjliga förutsättningar för utveckling. Bestämmelsen om barnets bästa ska tillämpas i relation till relevanta bestämmelser i skollagen, exempelvis åtgärder för trygghet och studiero, och åtgärder som rör kvalitet och inflytande.[104]

Många barn som Barnombudsmannen har träffat har beskrivit skolan som rörig och kaotisk, där lärarna har låga förväntningar på eleverna. Skolinspektionen visar att det finns skillnader mellan skolorna i Sverige gällande huruvida eleverna upplever en trygg och lugn studiemiljö, eller inte.[105] Enligt PISA har Sverige sämre förhållanden än OECD-genomsnittet när det gäller sen ankomst, skolk, dålig ordning under lektionerna och tidsspillan på grund av detta.[106] Forskning har visat att låga förväntningar och låg ansträngning från lärarens håll inte bara gör att eleverna presterar sämre, utan också använder sig av stök och skolk som aktivt motstånd.[107] Detta riskerar att leda till att relationen mellan lärare och elever blir än mer ansträngd.[108]

I barnens berättelser framkommer att lärarnas låga förväntningar gäller pojkar i högre grad än flickor. Enligt läroplanen ska skolan aktivt och medvetet främja flickors och pojkars lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. I övergripande mål och riktlinjer ingår dessutom att lärare ska verka för att flickor och pojkar får lika stort utrymme i undervisningen, samt att skolans personal ska bidra till att elevers studie- och yrkesval inte begränsas av kön, eller av social eller kulturell bakgrund.[109]

Några barn berättar om allvarliga kränkningar, trakasserier och våld, samt om en skola som inte alltid agerar. Liknande berättelser framkom i Barnombudsmannens årsrapport från 2015 där vi granskade barns upplevelser av kränkningar och trakasserier i skolan och samhällets stöd. En av slutsatserna var att barn inte involveras i arbetet för att få slut på kränkningarna och att barnen ofta lämnas ensamma att hantera både de akuta situationerna och de långsiktiga konsekvenserna.[110]

Utifrån barnens berättelser om skolan anser Barnombudsmannen att Sverige brister i att säkerställa barnets rätt till skydd mot alla former av våld. En trygg skolmiljö är också en avgörande förutsättning för barnets möjligheter att lära sig. För att kunna uppnå utbildningens syfte krävs det att skolan är fri från våld och kränkningar, och att den kan erbjuda en trygg och säker miljö med trygga vuxna och stöd till alla barn.

101. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 1, Utbildningens mål, 2001, punkt 19.
102. 5 kap. 3 § skollagen. Även av läroplanen framgår att skolan ska vara en god miljö för utveckling och lärande, där skolan ska sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet, vilja och lust att lära.
103. 1 kap. 10 § skollagen .
104. Prop. 2009/10:165, sid. 230f.
105. Skolinspektionen, Skolenkäten 2015-2016 – Resultat från elever i årskurs 9, sid 2f.
106. SOU 2017:35, sid. 420.
107. Demanet, Jannick; Van Houtte, Mieke. Teachers' attitudes and students' opposition. School misconduct as a reaction to teachers' diminished effort and affect. Teaching and Teacher Education, 2012, sid. 860–869.
108. Henricson, Lisbeth, Rydell, Ann-Margret, Elementary school children with behavior problems – Teacher-child relations and self-perception, A prospective study, Merrill-palmer quarterly, 2004, sid.111–138.
109. Skolverket, Läroplan för grundskolan, förkoleklassen och fritidshemmet 2011 (Reviderad 2016), 2016. I läroplanen används även uttrycket "kvinnor och mäns lika rätt och möjligheter".
110. Barnombudsmannen, #Välkommen till verkligheten – Barn och unga om samhällets stöd vid kränkningar och trakasserier i skolan, 2015.

FOTO: PRESSBILD

INTERVJU: INGER ASHING

Segregation är en verklighet i dagens Sverige. Det gäller inte minst skolan, där skolresultaten skiljer sig åt beroende på boendeort.

– På det stora hela har de flesta barn och unga det bra i vårt land, det är viktigt att komma ihåg. Men skillnaderna i förutsättningar och möjligheter är stora och tycks öka. Denna utveckling är viktigt att motverka – alla har rätt till en bra start i livet, konstaterar Inger Ashing.

Hon är sedan den första januari 2018 direktör för den nya myndigheten Delegationen mot segregation, Delmos. Flera aktuella studier visar hur klyftorna mellan olika grupper och områden i Sverige har ökat, vilket får konsekvenser för barn som lever i socioekonomiskt utsatta situationer.

– Det finns idag inget gemensamt sätt att mäta segregation och dess konsekvenser på. Ett av våra uppdrag är att utveckla ett uppföljningssystem som skapar förutsättningar för en återkommande uppföljning av segregationen i Sverige, säger Inger Ashing.

En av samhällets stora utmaningar är att säkerställa att barn och ungdomar får likvärdiga förutsättningar, både under uppväxten och inför vuxenlivet. Idag anses den svenska skolan mer uppdelad än förr och elever med utländsk respektive svensk bakgrund, går ofta i olika skolor. Skillnaden i skolresultat mellan olika skolor har också ökat. Socioekonomiskt utsatta områden har generellt sätt sämre skolresultat än andra områden. De ökade kunskapsklyftorna är problematiska ur ett samhällsperspektiv. Upplevelser av utanförskap kan även leda till minskad känsla av sammanhang och tillhörighet för individen.

– Att barn och unga får en chans att ta sig igenom skolan är bland det viktigaste för att de senare ska ha en chans i vuxenlivet, säger Inger Ashing. Om barn och unga upplever att de inte ges samma möjligheter som andra riskerar det att påverka deras tilltro till samhället negativt, fortsätter hon.

DE YNGRE BARNEN

Barnen som Barnombudsmannen har mött och fått svar från bor i kommuner och förorter där barn i genomsnitt har sämre ekonomi, sämre skolresultat och sämre hälsa än i övriga landet. Barnen vi träffat är i olika åldrar. Här redovisas de yngre barnens röster.

Barnombudsmannens utgångspunkt var att statistisk ojämlikhet inom flera livsområden kan tyda på att barnets möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, bland annat beroende på var i Sverige de bor. FN:s barnrättskommitté har betonat att yngre barn är särskilt utsatta för att få sina rättigheter kränkta och att de kan vara i behov av särskilt skydd.[111] Barnombudsmannen befarar också att de insatser som görs för att garantera de yngre barnens rättigheter alltför ofta inte utgår från barns egna erfarenheter och därmed riskerar att bli missriktade, eller inte leda till att barns rättigheter stärks.

Mot bakgrund av detta har Barnombudsmannen undersökt hur yngre barn ser på sin uppväxtmiljö. I de utvalda förorterna och kommunerna har vi träffat yngre barn på förskolor. Barnen är i huvudsak 4 och 5 år gamla. De yngre barnen uttrycker sig på ett annat sätt än de äldre. De använder kortare meningar med färre ord och färre resonemang än de äldre barnen och beskriver i första hand det som ligger närmast i både tid och rum.

111. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, 2005, punkt 36.

BARNEN BERÄTTAR

Boende och våld i närmiljön

De äldre barnen som Barnombudsmannen träffat berättar om hur situationen är i de förorter och kommuner de bor i. De yngre barnen pratar mer om hur det är i lägenheten där de bor och i den närmaste omgivningen.

Många yngre barn säger att de trivs där de bor, men flera berättar om flyttar. Barnen berättar att de, eller andra barn, flyttar och förvinner från området, vilket de tycker är tråkigt, eftersom de förlorar vänner. Men en del barn beskriver att de genom flyttarna kommer till en bättre bostad. En flicka berättar:

”Först hon [mamma] var i Somalia, och sen hon kom hit till Sverige. Och sen hon gick till Sverige, och sen hon bytte hus hela tiden. Och sen hus var bättre. Och sen vårt kök var inte så bra. Fast då vi renoverade vårt kök, och sen det var helt vitt och rent.”

Barnen beskriver inte sitt område som utsatt på samma sätt som de äldre barnen gör. Men de berättar om erfarenheter när de konfronterats med kriminalitet och våld vid sitt hem eller i sitt område. Kamila berättar om sin kontakt med en av sina grannar:

”Och grannen, hon säger oss ’ni ska inte prata till någon’. Och polisen kommer där.”

Vi vet inte anledningen till att polisen kom till grannen. Kamila har fått höra att hon inte ska berätta om det.

Barnen säger också att de begränsas i sin vardag genom att de hålls inne. Ivar, som bor i en kommun, berättar att tiden utanför förskolan är ”tråkig”:

”Jag har gård, men jag får inte gå ut på den.”

Ivar vet inte varför, men säger att han inte får gå ut, även om mamma eller pappa är med. Ett annat barn berättar att han sällan får gå till parken och beskriver varför:

”Ja, min mamma är rädd därför jag är inte rädd på killarna.”

Han förtydligar att mamman är rädd för ”killarna” som beskrivs som ”stora killar”, så ”hög som taket”. När vi frågar om varför mamma är rädd berättar han om en tidigare situation:

”Min pappa och min bror och jag, vi gick till parken. Då [visar att de sparkar] på min magen.”

Det är otydligt om han själv blev sparkad på, men det verkar i samtalet som att familjen blivit vittne till ett slagsmål mellan de ”stora killarna”. Det är pojkens förklaring till att mamma blivit rädd och inte låter honom gå till parken mer.

”Jag har gård, men jag får inte gå ut på den.”

Förskolan

Förskolan är viktig för många av de yngre barnen. Men några barn berättar att de inte får vara på förskolan så mycket som de vill, eftersom deras föräldrar inte arbetar.

Barnen berättar att de tycker om förskolan där de får leka, rita, vara ute på gården eller gå på promenad. Milla berättar:

”Jag tycker om att göra koja. Och jag tycker om att leka mamma, pappa, barn. Och jag tycker om att leka doktor och tycker om att göra pärlplatta. Man får inte ta hem pärlplattan. Och jag tycker om att rita. Och jag tycker om allting. Men jag tycker inte om att slåss.”

Trots att de flesta barn berättar om många saker de tycker om på förskolan, är våldet mellan barn någonting som nästan alla flickor tar upp i samtalen. Hilma berättar:

”Ingen kan slå, men också inte bråka med en och så slå inte med en, och också bråka inte med en.”

När intervjuaren bekräftar att det inte är okej att slåss och bråka på förskolan, berättar Hilma om att det är en pojke som ändå gör det:

”Jag säger hela tiden ’stopp, stopp’, [men] han bara slåss.”

Det är tydligt att många barn har lärt sig att säga stopp och många håller även upp

handen och visar samtidigt som de säger stopp. Det är dock tydligt att det inte alltid innebär ett stopp på våldet, eftersom många av flickorna ändå beskriver att det fortsätter.

Två andra flickor berättar om en incident på förskolan där två pojkar spärrade av ett rum med stolar som mur och bara lät pojkar komma förbi. En av flickorna berättar:

”Och vi fick inte komma in. Inga flickor. Han är elak.”.

Den andra flickan bekräftar:

”Man får inte göra så. Och de brukar vara jättedumma på oss.”

Flickan berättar att det är något som upprepas och får medhåll från den första flickan:

”Ja, de brukar slåss på oss. De brukar [slåss och] sånt och bli elak mot oss. Och de säger fula ord till oss. De slåss på oss.”

I en annan flickas berättelse blir det tydligt att även om det enbart är flickor som berättar om våldet så drabbar det även pojkar:

”Han brukar bråka. Och puttas och slåss och bråka. Med alla killar och tjejer.”

Barnen berättar att när de utsätts för våld försöker de först få stopp på det själva. Men om det andra barnet fortsätter brukar de flesta barn säga till en vuxen. Azhar förklarar:

”Då säger de till att små pojkar som är elak mot oss.” Azhar berättar att det känns ”bättre” när personalen säger till dem som är elaka.

Några av flickorna berättar att de inte säger till en vuxen, utan istället löser det genom att dra sig undan från barnet som slår och letar upp ett ställe där de får vara ifred:

”För annars så om man gör jättejättejättedumma saker så kommer faktiskt vi inte vara ... Då vill inte vi vara med den [som] har gjort jättedumma saker. Då springer vi och söker en plats där man kan vara i lugn och ro.”

Barnen är generellt noga med att alla får vara med, men markerar att om någon gjort ”jättedumma” saker så kan det vara ok att den personen inte får vara med. De markerar även att det inte är så de vanligen gör, genom att säga att de ”faktiskt” inte vill vara med det barnet då.

Pojkarna som tillfrågas om rädsla berättar att de antingen aldrig är rädda, eller att de är rädda för elaka clowner eller för att brinna upp. Däremot tar de inte självmant upp våldet och då intervjuarna frågar om det så berättar de att de slår tillbaka, kan boxas eller säger stopp. Pojkar verkar i mycket mindre utsträckning söka hjälp hos vuxna på förskolan, då de utsätts för våld.

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

De yngre barn som Barnombudsmannen har träffat beskriver att de trivs där de bor. Samtidigt säger flera att de inte får gå ut för de vuxna. Några av barnen berättar om att de sett bråk och misshandel och beskriver att deras föräldrar är rädda och därför inte låter dem gå ut och leka. Andra vet inte varför de inte får gå ut. De yngre barnen berättar även att de utsätts för våld av andra barn på förskolan.

Principen om icke-diskriminering i artikel 2 innebär att alla barn har samma rättigheter och lika värde, oavsett bland annat ålder. Även de yngre barnen har alltså samma rättigheter som äldre barn. Det innebär inte ett krav på att alla barn ska behandlas exakt lika. FN:s barnrättskommitté har också betonat att yngre barn är särskilt utsatta för att få sina rättigheter kränkta och kan vara i behov av särskilt skydd.[112]

I barnkonventionens artikel 31 understryks barnets rätt till vila, lek och fritid anpassad till barnets ålder. FN:s barnrättskommitté har uttryckt en oro över att dessa rättigheter inte ses som tillräckligt betydelsefulla i barns liv.[113] Kommittén har även uttalat att barnets rätt till fritid och lek kan försvåras genom brist på möjligheter för små barn att leka i trygga miljöer. Det gäller särskilt i många stadsmiljöer där olika sorters faror skapar en riskfylld miljö för små barn.[114] Flera barn som Barnombudsmannen träffat berättar att de inte ens i en vuxens sällskap får gå ut och leka. Vi tolkar barnens berättelser som att vuxna försöker skydda barnen från våld eller otrygghet i närområdet. För att säkerställa barnets rätt till lek och fritid anser Barnombudsmannen att det är av stor vikt att garantera en trygg närmiljö.

De yngre barnen berättar om våld, både i närområdet och på förskolan. Även i Barnombudsmannens tidigare rapporter[115] berättar barn att de inte alltid är skyddade mot våld från andra barn i förskole- och skolmiljön. Enligt barnkonventionens artikel 19 har barnet rätt till skydd mot alla former av våld. Ett led i principen om icke-diskriminering är att yngre barn ska ges samma skydd mot våld som äldre barn, även om detta kan kräva större insatser.[116] Utifrån det som de yngre barnen berättar anser Barnombudsmannen att Sverige brister i att skydda barn från våld på det sätt som barnkonventionen kräver. Våld och otrygghet i närområdet får konsekvenser för barnets uppväxt och påverkar också barnets möjlighet att utvecklas till sin fulla potential. Barnombudsmannen anser att vi måste ta den våldsutsatthet som många barn lever med i sin vardag på allvar och ta ett samlat grepp, för att därigenom garantera alla barns rätt till skydd mot våld i enlighet med barnkonventionen.

Pojkar och flickor som Barnombudsmannen har träffat verkar hantera våldet på olika vis. Flickorna söker stöd hos de vuxna, eller drar sig undan, då de utsätts för våld, men verkar själv sällan utöva våld. Pojkarna försöker få stopp på våldet själva, eller bemöter våld med våld. Barnen är noga med att påpeka att alla barn ska få vara med. Men om någon inte slutar bråka, eller gör något ”jättedumt”, så säger barnen att de ”faktiskt” inte får vara med. Detta liknar det som framkommit i forskning om att bråkiga barn kan utestängas från leken i förskola och på fritidshem.[117] Forskning har också uppmärksammat att när bråkighet

112. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, 2005, punkt 36.
113. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 17, Barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet, 2013, punkt 2 och punkt 3.
114. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, 2005, punkt 34.
115. Se Barnombudsmannens rapporter Barns röster om jämställdhet (2016), Välkommen till verkligheten (2015), Signaler (2012).
116. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, 2005, punkt 11.
117. Johansson, Thomas, Lindgren, Simon och Hellman, Anette, Barns uppväxtvillkor – samhälle och individ i förändring, kapitel 3, 2013.

uppfattas som ”typisk” för pojkar, påverkar det pojkars möjlighet att utveckla andra sidor av sig själva. Det påverkar också pedagogernas förväntningar på pojkar och flickor, samt arbetet med normer om jämställdhet i förskola och skola.[118]

För att stödja barnets utveckling utifrån barnets förutsättningar finns det flera aktörer som har ett tydligt ansvar, däribland barnhälsovården, förskolan, socialtjänsten och tandvården. Flera myndigheter har en lagstadgad skyldighet att samverka inom ramen för den egna verksamheten, särskilt när det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa.[119]

Socialtjänsten i varje kommun ska främja ekonomisk och social trygghet, jämlikhet i levnadsförhållanden och aktivt deltagande i samhällslivet.[120] Till socialnämndens uppgifter hör bland annat att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, att medverka i samhällsplaneringen och att främja goda miljöer i kommunen. Nämnden ska också främja goda levnadsförhållanden genom exempelvis uppsökande verksamhet och svara för att familjer och enskilda får det stöd och den ekonomiska hjälp de behöver.[121]

Flera studier visar att förskolan har positiva effekter på barns hälsa och utveckling.[122] I en rapport från Stockholms stad konstateras att deltagandet i förskolan är mest gynnsamt för barn från socioekonomiskt svaga förhållanden och kan vara betydelsefullt för barns utveckling och lärande långt senare i livet.[123] Samtidigt framkommer att barn i socioekonomiskt utsatta områden i lägre grad än barn från andra områden går i förskolan.[124] Det beror bland annat på att fler föräldrar befinner sig utanför arbetsmarknaden. Givet att förskolan har god kvalitet är det avgörande att de barn som behöver mer stöd och stimulans också kommer till förskolan och tillbringar tillräckligt lång tid där för att den ska fungera kompensatoriskt. Tidiga insatser och en bra samverkan är centralt för att skapa likvärdiga villkor för utveckling och lärande hos barn.[125]

Mot bakgrund av att barnen vi träffat växer upp i områden som är socioekonomiskt utsatta, med sämre skolresultat och sämre hälsa, ser Barnombudsmannen det som särskilt viktigt att uppmärksamma och ge tidiga insatser riktade mot de yngre barnen. Detta för att säkerställa alla barns möjlighet att utvecklas till sin fulla potential i enlighet med barnkonventionens artikel 6. Vi ser det även som viktigt att nå de barn som idag inte är inskrivna på förskola och de barn som enbart har rätt att gå korta dagar på förskolan.

118. Johansson, Thomas, Lindgren, Simon och Hellman, Anette, Barns uppväxtvillkor – samhälle och individ i förändring, 2013, sid. 79.
119. SOU 2017:47, Nästa steg på vägen mot en jämlik hälsa: Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa.
120. Målsättningsstadgandet i 1 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) (SoL).
121. 3 kap. 1 § SoL.
122. Se exempelvis Folkhälsomyndigheten, Förskolans påverkan på barns hälsa, 2017, sid 19.
123. Stockholms stad, Förskolan – En god investering i jämlika livsvillkor – Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, sid 34.
124. Stockholms stad, Förskolan – En god investering i jämlika livsvillkor – Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, sid 4. Se även Göteborgs stad, Jämlikhetsrapporten 2017 – Skillnader i livsvillkor i Göteborg, sid. 118–119 och Persson, Sven, Förskolans betydelse för barns utveckling, lärande och hälsa – Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommission för ett socialt hållbart Malmö, 2012.
125. SOU 2017:47, Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa – Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa.

DELAKTIGHET OCH FRITID

Barnen som Barnombudsmannen har mött och fått svar från bor i kommuner och förorter där barn i genomsnitt har sämre ekonomi, sämre skolresultat och sämre hälsa än i övriga landet. I kommunerna är valdeltagandet bland förstagångsväljare lägre än i övriga Sverige. Ytterligare indikatorer visar också att barn i de utvalda kommunerna och förorterna deltar mindre i organiserade fritidsaktiviteter.[126]

I barnkonventionens artikel 12 tydliggörs barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i alla frågor som berör barnet självt. Att vara delaktig och ha inflytande har också stor betydelse för barnets fortlöpande utveckling i enlighet med barnkonventionens artikel 6.[127] I artikel 31 understryks barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder, samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

Barnombudsmannens utgångspunkt i den här rapporten har varit att statistisk ojämlikhet på flera områden kan tyda på att barnets möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, bland annat beroende på var i Sverige de bor. Detta kan exempelvis innefatta barnets rätt till fritid, men även i vilken mån barnen känner sig delaktiga i beslut som berör dem. Barnombudsmannen befarar också att de insatser som görs för att garantera barns fritid och delaktighet alltför ofta inte utgår från barns och ungas egna erfarenheter. Därmed riskerar de att bli missriktade och inte leda till att barns rättigheter stärks.

Både i enkäten och i samtalen med barnen ställdes därför frågor om fritid och delaktighet. I det här avsnittet har vi valt att fokusera på de delar som handlar om hur barnen upplever sin fritid, om de blir lyssnade på och om de känner sig delaktiga i sin fritid, sitt närområde och i kommunens arbete.

126. I vår känslighetsanalys inkluderades indikatorer för andel barn aktiva i organiserad idrottsverksamhet och i kulturskolan. Se en längre metodgenomgång på barnombudsmannen.se.
127. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12, Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 79.

BARNEN BERÄTTAR

Fritid

Flera av barnen som Barnombudsmannen har träffat är positiva till de fritidsaktiviteter som finns i närområdet. På fritiden ägnar sig barnen åt sport, åt att umgås med vänner, göra läxor, besöka fritidsgården eller vara aktiva i olika föreningar. Filip beskriver vad han brukar göra:

”Så vi går ut, hänger, går till [fritidsgården] ibland. Men och om jag har plugg, då jag brukar gå... det finns en bibliotek. Jag brukar gå dit nästan typ en, två gånger per vecka förut. Så vi brukar vara där ... det var jätteskönt. Man kunde göra plugg eller sitta och bara prata [...] Det finns mycket mer. Det finns allt ifrån kampsportsklubbar, fotbollsklubbar, basketklubbar, tror jag. Jag är inte säker på basketklubbar. Kvinnofotbollslag. Det finns massor med utegym, det finns ...”

”Vi har fler fritidsgårdar som är öppna olika dagar. Så det är alltid några av dem som är öppet varje vecka. Så det är alltid någonting som är öppet. Så det är kul.”

I flera barns berättelser lyfts fritidsgårdar fram som någonting positivt. Jasmine säger:

”Vi har fler fritidsgårdar som är öppna olika dagar. Så det är alltid några av dem som är öppet varje vecka. Så det är alltid någonting som är öppet. Så det är kul.”

Amala berättar om aktiviteter på fritidsgårdarna:

”Det är olika aktiviteter typ, så alla kan ha något att göra. Och oftast brukar de här aktiviteterna var gratis.”

Att fritid är viktigt för de allra flesta barn bekräftas av Barnombudsmannens kvantitativa enkät. Nästan 90 procent, eller nio av tio barn, tycker att fritid är viktigt, eller väldigt viktigt.

Fritid kan hänga ihop med familjens ekonomi. I den kvantitativa enkäten svarar ungefär fyra av tio barn att de ibland, eller ofta, inte har råd att göra vad de vill. När barnen själva får beskriva vad de inte har råd med skriver några att de inte kan resa bort på semestern och att de inte kan göra samma saker som kompisarna på fritiden. En flicka skriver att hon inte har råd att ”gå på badhus”, ”börja på fotboll eller ridning”, eller ”ha kalas”. Andra barn skriver att de ibland inte får sin månadspeng, att föräldrarna har så många lån att betala att pengarna efteråt bara räcker till mat. Andra har föräldrar som är sjukskrivna eller arbetslösa, vilket gör att barnet inte vill be dem om pengar till egen konsumtion.

Att fritiden påverkas av ekonomiska förutsättningar framgår också i samtalen med barnen. Kim berättar om varför det är viktigt att det finns gratisaktiviteter på fritidsgårdarna:

”Det finns folk som kommer hit för att inte vara hemma, för att det är fattigt.”

Cemal beskriver att han efter att ha flyttat till en ny kommun inte längre har råd att fortsätta spela det instrument han börjat lära sig:

”Vi har gått till ... vad heter den? Kulturskolan. Jag har pratat med dem. Hon sa ... egentligen det var väldigt ... vad heter det? Dyrt. Du måste betala 800 kronor, en termin. Ja, för oss, det är dyrt. Så vi kan inte ... Nu jag har ingen aktivitet att göra.”

Men en del barn framför också kritik mot fritidsgårdarna. Medina är tydlig med vad hon tycker:

”Vi vill ha mer så tjejgrejer och så. För annars, alltså inga tjejer brukar hänga i fritidsgårdar, alltså det finns inget för tjejer.”

Liksom Medina uttrycker flera barn att fritidsgårdarna är dåliga på att erbjuda samma möjligheter till flickor och pojkar.

”Det finns folk som kommer hit för att inte vara hemma, för att det är fattigt.”

I en av kommunerna berättar Mira att kommunen lagt ner fritidsgårdar som vände sig till högstadieelever:

”De hade öppet här och i såna skolor. Så man kunde spela spel, man kunde hänga och ... Och man kunde snacka typ så om man behövde något. Men de har lagt av. Det är inte så länge. Jag tycker de borde öppna det igen.”

Fritidsgårdarna uppfattas av Mira som trygga platser, men de har lagts ner och inte ersatts av något annat som också uppfattas som tryggt.

Många av barnen är aktiva inom olika sporter och en del engagerar sig i träningen. Hisham valde att börja träna yngre barn då hans eget fotbollslag la ner och han inte har råd att åka till andra delar av staden.

”Det är ganska roligt och kul. Jag får både vara tränare och domare. Jag får en liten slant för det men det är mer så här... eftersom jag har slutat på fotboll så vill jag fortfarande ha något med fotboll att göra under min fritid.”

I glesbygdskommunen finns det problem för barn som bor utanför centralorten då kollektivtrafiken är gles och slutar gå tidigt. En flicka berättar:

”Så jag får ofta ta buss, men det går bara skolbuss ... alltså där var jag bor, det går bara bussar på morgonen när man ska till skolan och sen går det en tidig buss och en sen buss. Den sena bussen, då är jag hemma fyra och med tidiga bussen så är jag hemma två. Så jag kan aldrig vara länge i stan och sen ta en sen buss hem, vid fem-, sjutiden som vissa andra kan, och det tycker jag är jättejobbigt.”

Wilma har samma problem:

”Alltså jag är aldrig i stan, om man säger så. Eller om jag är i stan så sover jag hos en kompis typ, så far jag hem dagen efter någon gång vid ett.”

Båda flickorna berättar att de ibland kan lösa situationen genom att sova över hos kompisar, eller bli hämtade av föräldrarna. Men de beskriver att det inte kan lösa det så ofta som de själva hade önskat och därför inte kan delta i de aktiviteter de vill, eller umgås med kompisar.

Delaktighet

De flesta av barnen som Barnombudsmannen har träffat tar del av det fritidsutbud som finns i närområdet. Vissa barn engagerar sig dock mer och är aktiva inom både politiska organisationer och i andra verksamheter. Barnombudsmannen har träffat barn aktiva i fritidsgårdarnas verksamhet, i kyrkan, i idrottsföreningar, inom våldspreventiva organisationer, i elevråd och ungdomsråd.

Katarina tycker att deras fritidsgård stöttar unga i att bli delaktiga i sin fritid:

”Så samlar man en ungdomsgrupp, man söker pengar tillsammans, de väljer vad de vill göra, de motiverar varför, hur mycket de behöver, hur många det är som ska gå. Det kan vara alltså vad som helst. Vill du göra en festival eller vill du åka iväg med tio stycken och köra paintball.”

Medina berättar om hur hon och några andra flickor har fått hjälp av sin fritidsgård för att skapa aktiviteter:

”Och vi kommer att samla ihop pengar, det vi säljer och allt det här. Så tänkte vi åka någonstans eller äta tillsammans, alla vi tjejer.”

Hon beskriver gruppens planer att samla ihop pengar för aktiviteter riktade till tjejer och är hoppfull om att fler flickor ska bli engagerade på fritidsgården.

En annan flicka lyfter fram kyrkans arbete:

”Men nu när jag har gått med i kyrkan och jag har blivit mer aktiv och så. Det är väldigt mycket som de har arrangerat och så här, men det är som folk ser inte det.”

Tidigare uppfattade hon att det inte fanns så mycket att göra i kommunen, men sedan hon blev hjälpledare inom kyrkan har hon ändrat uppfattning och vill hjälpa till att sprida den kunskapen.

Svaren i den kvantitativa enkäten visar att det finns ett tydligt samband mellan hur mycket delaktighet barn efterfrågar och hur mycket inflytande de anser att de har över fritidsaktiviteter i närområdet (se diagram 6). Vissa barn får dock mindre inflytande än de efterfrågar. Barn i årskurs 5 och i årskurs 8 vill ha inflytande över sin fritid i lika hög grad, men de yngre barnen upplever oftare att deras faktiska inflytande är mindre.

Delaktighet handlar inte bara om den egna fritiden. I samtalen framgår att en viktig del för vissa barn är att påverka samhället genom sitt engagemang. Amala berättar:

”Ja. Vi är också med i så här, typ någon sån här, vad säger man, alltså massa typ grupper, eller vad man nu ska säga, för att göra [förorten] till en bättre plats och att man trivs, alltså, så. Kriminaliteten kan minska.”

Filip berättar om sitt engagemang i en vålds-preventiv grupp i skolan:

”Jag tycker det är jättebra projekt, för att den börjar någonstans i alla fall. Och just nu så är det vid sexorna, och de är inte så gamla. Men med tiden så kommer de lära sig och då kan de även lära de yngre som är ännu yngre.”

Vissa barn har andra sysselsättningar som bidrar till känslan av delaktighet och till att vara värdefull för andra. En flicka berättar att hon jobbar som volontär på ett äldreboende:

”Vi är med de äldre och är sociala och fikar med dem och leker lekar, och typ gör olika saker. Ibland kastar vi boll, ibland spelar vi kort och ibland spelar vi fia, och så pratar vi med de äldre, och det är faktiskt ett jättebra jobb.”

Elsa, som bor i en glesbygdskommun, har genom att vara aktiv i ungdomsrådet fått en annan syn på politik. Tidigare trodde hon inte att barn och unga kunde påverka kommunens arbete:

”Men sen så ändrade jag mig, för att vi i ungdomsrådet, vi försökte skriva remiss på något trafikavtal som kommunen håller på att göra, och efter ett tag så fick vi svar från kommunen

Diagram 6

Barns möjligheter att påverka utbudet av fritidsaktiviteter – viljan att påverka i relation till möjligheterna

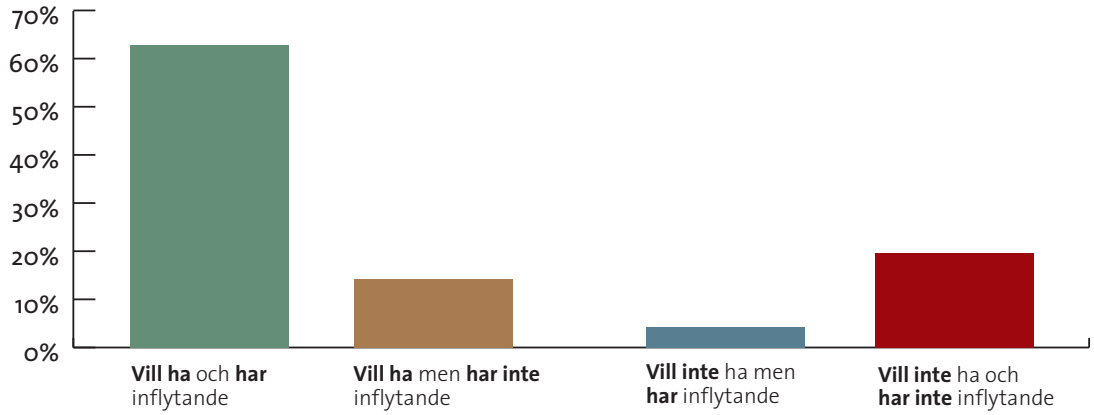

n=587

att de ville ha några från ungdomarna, som kan komma i kommunhuset och träffa någon tjänstemän och prata. Och då tyckte jag liksom det var bra, för att de försöker lyssna på oss på det sättet.”

En pojke i samma kommun tycker att ungdomsrådet har ganska liten självständighet. Men han tycker inte att det är så problematiskt:

”Man ska inte bli allt för generös och ge all makt till ungdomarna. Men man ska ge dem makten som gäller dem. Till exempel sakfrågor i lokal nivå.”

Svaren i Barnombudsmannens kvantitativa enkät visar att det är svårare för barnen att få inflytande över hur kommunen styrs än över fritidsaktiviteter (se diagram 7). Väldigt många barn uppfattar att de saknar inflytande på den kommunala nivån, oavsett hur mycket inflytande de vill ha. En mindre grupp barn anser dock att de har mycket inflytande, även på denna nivå. Till skillnad från svaren om fritid finns det här inga större skillnader mellan barnen i årskurs 5 och barnen i årskurs 8.

”Man ska inte bli allt för generös och ge all makt till ungdomarna. Men man ska ge dem makten som gäller dem. Till exempel sakfrågor i lokal nivå.”

Diagram 7

Barns möjligheter att påverka hur kommunen styrs
– viljan att påverka i relation till möjligheterna

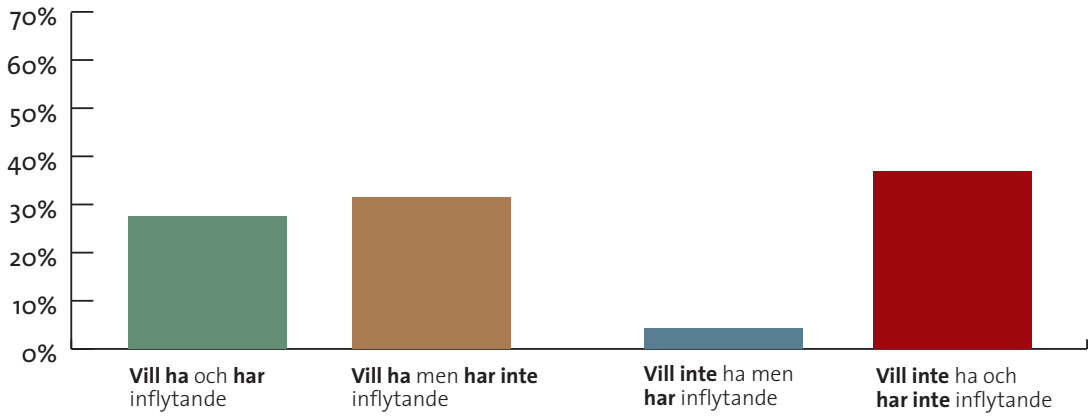

n=707

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

Fritidens betydelse

Många av de barn som Barnombudsmannen har träffat upplever att det finns ett stort, eller relativt stort, utbud av fritidsaktiviteter i deras närområde. I enkäten ser vi också att nästan alla barn tycker att fritiden är viktig, eller väldigt viktig. Flera barn berättar också om att kommunen, eller den ideella sektorn, erbjuder subventionerade, eller gratis, aktiviteter. Det ger fler barn möjligheter till aktiviteter som de annars inte skulle ha råd med. I kommunerna berättar barnen om att det finns färre organiserade fritidsaktiviteter och om svårigheter att delta på grund av kostnader, eller för att de inte bor i centralorten. Några flickor beskriver att fritidsgårdarnas aktiviteter främst riktar sig till pojkar.

Enligt barnkonventionens artikel 31 har barnet rätt till lek, vila och fritid anpassad till barnets ålder. Barnet har också rätt att delta i det kulturella och konstnärliga livet. Även utifrån artikel 31 är det viktigt att läsa barnkonventionens artiklar som en helhet. I förhållande till principen om icke-diskriminering i artikel 2 har FN:s barnrättskommitté betonat att särskild uppmärksamhet bör riktas mot vissa grupper av barn, däribland flickor, barn som lever i fattigdom och barn på landsbygden. Kommittén har vidare framhållit vikten av artikel 31 när det gäller att främja den fortlöpande utvecklingen av barnets förmågor som framhålls i artikel 6, samt att låta barn bidra till utvecklingen av lagstiftning, politik och strategier på området i enlighet med barnkonventionens artikel 12.[128]

En rik fritid med möjlighet till eget inflytande är viktig för barnens personliga välmående på en lång rad områden. Fritid bidrar till förbättringar inom hälsa, personliga relationer, samarbete, sociala kompetenser och identitetsutveckling.[129] Trots detta visar en rapport från SCB att barn i socioekonomiskt utsatta familjer, barn med ensamstående föräldrar och barn till utlandsfödda föräldrar har en mindre aktiv fritid än andra barn.[130]

Flera barn beskriver att de deltar i subventionerade fritidsaktiviteter. För barn i socioekonomiskt utsatta områden är det en viktig del i att uppfylla barnets rätt till en meningsfull fritid. Denna slutsats stöds av en rapport från Stockholms stad som konstaterar att ett offentligt, subventionerat fritidsutbud, såsom fritidsgårdar och bibliotek, framförallt nyttjas av barn från socioekonomiskt svaga förhållanden.[131]

Ungdomsstyrelsen (numera Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor) identifierar barn och unga med utlandsfödda föräldrar, flickor och barn boende i glesbygd som mindre nöjda med utbudet av fritidsaktiviteter i sin kommun än andra barn.[132] Ett problem som några av flickorna berättar om är att fritidsgårdarnas aktiviteter huvudsakligen riktar sig till pojkar. Det bekräftas i forskning som visar att fritidsgårdar främst besöks av pojkar och att de i hög grad har ett utbud anpassat efter pojkars intressen.[133] Detta är problematiskt, eftersom det finns studier som tyder på att en aktiv fritid är viktigare för flickors känsla av trygghet och välmående än för pojkars.[134] Skillnaden mellan pojkars och flickors hälsa och välmående är större i Sverige än i de flesta andra rika länder.[135]

128. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 17, Barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet, 2013, punkt 16, 18 och 19.
129. Ungdomsstyrelsen, Fokus 06 – En analys av ungas kultur och fritid, 2006:4, sid. 3.
130. SCB, Barns fritid, 2009, sid. 37.
131. Stockholm stad, Jämlik fritid, bättre framtid, Om unga stockholmares fritidsvillkor, Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, 2017.
132. Ungdomsstyrelsen, Fokus 06 – En analys av ungas kultur och fritid, 2006:4, sid. 33ff.
133. Lindström, Lisbeth. Citizenship, Leisure and Gender Equality. International Education Studies No.5, 2012.
134. E Groof, Saskia. And my mama said: The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys, Youth & Society, 2008, sid. 267–293.
135. UNICEF, Fairness for Children – A league table of inequality in child wellbeing in rich countries, Innocenti Report Card 13, 2016.

Barnen som bor i en glesbygdskommun berättar att bristen på allmänna kommunikationer innebär att det är svårt att delta i fritidsaktiviteter som de är intresserade av. Detta stämmer väl överens med en studie från Ungdomsstyrelsen som visar att kommunikationer kan vara ett hinder för barns aktiva fritid.[136]

Sammantaget har barnen som Barnombudsmannen träffat och fått svar från beskrivit fritiden och fritidsaktiviteter som viktiga. Barnombudsmannen är positiv till att många barn beskriver att de har tillgång till subventionerade fritidsaktiviteter. Subventionerade fritidsaktiviteter är särskilt viktigt för barn i utsatta kommuner och förorter. För att uppfylla barnets rätt till en meningsfull fritid menar Barnombudsmannen att det är viktigt att även nå de barn som idag inte deltar i fritidsaktiviteter. Det befintliga fritidsutbudet måste också anpassas så att barn oavsett kön, bostadsort och ursprung, kan delta på lika villkor.

Vikten av delaktighet och inflytande

Flera av de barn som Barnombudsmannen har träffat är engagerade inom föreningar och organisationer i sitt närområde. Några barn berättar att de själva är med och utformar verksamheter på exempelvis fritidsgårdar. Andra beskriver att deras engagemang bidrar till att påverka samhället, genom våldspre-

136. Ungdomsstyrelsen, Fokus 06 – En analys av ungas kultur och fritid, 2006:4, sid. 3.

ventiva grupper eller ungdomsråd. Barnen beskriver hur delaktigheten har ökat deras känsla av tillit till omgivningen. Barnens berättelser liknar varandra, oavsett om de bor i en förort eller i en kommun. Resultaten i enkäten visar att många barn både vill och får vara med och bestämma över vilka fritidsaktiviteter som finns i deras närområde. Några barn, framförallt i årskurs 5, får dock inte lika mycket inflytande som de skulle vilja ha. På den kommunala nivån uppfattar många barn att de saknar inflytande oavsett hur mycket inflytande de vill ha. En mindre grupp barn anser dock att de har mycket inflytande, även på denna nivå.

Ett av barnkonventionens tydligaste budskap är synen på barnet som en kompetent individ som är bärare av egna rättigheter. I artikel 12 tydliggörs barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i alla frågor som berör barnet självt. FN:s barnrättskommitté har betonat vikten av ett synsätt som bygger på de mänskliga rättigheterna och där det ingår att ge unga egenmakt och samhällsmedborgarskap och låta dem vara delaktiga och ha inflytande över sina egna liv.[137] Barnets rätt att komma till tals är enligt kommittén beroende av barnets rätt till information.[138] Att vara delaktig och ha inflytande har också stor betydelse för barnets fortlöpande utveckling, i enlighet med barnkonventionens artikel 6 och i enlighet med målen för barnets ubildning i artikel 29.[139]

FN:s barnrättskommitté har uttryckt att barns åsikter kan tillföra relevanta perspektiv och erfarenheter och att de ska övervägas vid beslutsfattande och utformande av politik. Den processen kallas ofta deltagande. Utövandet av barnets, eller barns, rätt att bli hörd är en avgörande faktor i en sådan process. I begreppet deltagande ligger betoningen på att inkluderandet av barn inte ska vara en tillfällig handling, utan början på ett intensivt utbyte mellan barn och vuxna vid utveckling av strategier, program och åtgärder – i alla sammanhang som är relevanta för barns liv. FN:s barnrättskommitté har vidare understrukit vikten av att denna rättighet gäller alla barn och att barn som befinner sig i utsatta situationer kan vara svåra att nå.[140]

Samtidigt visar statistik att barn i socioekonomisk utsatthet riskerar att få rätten till delaktighet förverkligad i lägre utsträckning än andra barn.[141] Barn som upplever sig samhälleligt utsatta[142], eller känner oro för detta, upplever sig som delaktiga i avsevärt lägre grad än andra barn.[143]

Vissa barn som Barnombudsmannen har träffat berättar om hur vuxnas uppmuntran till delaktighet ökar deras tillit till andra. Forskning tyder på att barns aktiva delaktighet leder till ökad självkänsla, bättre kontakt med vuxna, större samarbetsförmåga och en mer positiv bild av det omgivande samhället.[144] Barn som blir delaktiga upplever sig som mer respekterade av samhället. Detta skapar i sin tur en positiv spiral där delaktighet leder till mer engagemang i, och intresse för, samhället

137. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 4.
138. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12, Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 25.
139. A.a., punkt 79.
140. A.a., punkt 4 och 130.
141. SCB, Barns fritid, 2009, sid. 37; Socialstyrelsen, Social Rapport 2010, sid. 10.
142. Med ”samhälleligt utsatta” avses att ha låg tillit till dem man inte känner och ha upplevt kränkande behandling i kontakt med samhällets institutioner.
143. Ungdomsstyrelsen, Att förstå utsatthet. En studie om utsatthetens villkor, erfaren utsatthet och fritid i ungas liv, 2008, sid. 28ff.
144. Hansen, David M., Larson, Reed W., Dworkin, Jodi B. What Adolescents Learn in organized Youth Activities: A Survey of Self-Reported Developmental Experiences. Joural of research on adolescence, 13(1), 2003.

i stort samt till ett aktivare medborgarskap.[145]

Målet för Sveriges barnrättspolitik är att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande över sina liv.[146] Det är viktigt att barn får vara delaktiga på sina egna villkor och utifrån sina egna intressen, eftersom initiativ uppifrån riskerar att förstärka barnens upplevelse av utsatthet.[147]

Några av de barn vi träffat beskriver att de är delaktiga i olika våldspreventiva grupper. FN:s barnrättskommitté har uppmuntrat konventionsstaterna att engagera barn och unga i utvecklingen av preventionsstrategier och rådgöra med dem vid utvecklandet och genomförandet av åtgärder som rör våld. Särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt att säkerställa att utsatta och missgynnade barn inte utestängs. En verklig inkludering kräver också att barn informeras om sin rätt att bli hörd och sin rätt att växa upp utan några former av fysiskt och psykiskt våld.[148] Även i FN:s studie om våld mot barn rekommenderas stater att uppmuntra initiativ som leds av barn för att arbeta mot våld och att ta med dessa organisationer i utarbetandet av program och åtgärder mot våld.[149]

Barnombudsmannen har träffat barn som är engagerade inom både kommunal och ideell sektor och anser sig delaktiga. Samtidigt visar den kvantitativa enkäten att många barn inte anser att de har något inflytande. Det finns också en relativt stor grupp barn som inte själva efterfrågar inflytande. Barnombudsmannen anser att mer bör göras för att även nå de barn som inte själva begär inflytande om andemeningen i artikel 12 ska anses förverkligad.

Det finns också tydliga kopplingar mellan barns delaktighet, inflytande och hälsa. När personer eller grupper upplever att de saknar möjlighet att påverka sina egna livsvillkor och utvecklingen i samhället i stort, uppstår en känsla av utanförskap och maktlöshet. Det bidrar i sin tur till sämre hälsa.[150] Barnombudsmannen menar att barns delaktighet och inflytande är centrala faktorer för att öka barnens känsla av sammanhang och ge dem en större kontroll över sina egna liv.

145. Taylor, Nicola, Smith, Anne B., Gollop, Megan, New Zealand children and young people's perspectives on citizenship, The international journal of children's rights, 2008, sid. 195–210. 146. Se http://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnets-rattigheter/mal-for-barnets-rattigheter/ (hämtad 2018-01-26).
147. Möller, Åsa, Den "goda" mångfalden – Fabrikationen av mångfald i skolan policy och praktik, Utbildning och demokrati, 2010, vol. 19.
148. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12, Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 118 och 120; FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016 punkt 49.
149. Se rapport från den oberoende experten för FN:s studie om våld mot barn (A/61/299).
150. Malmö stad, Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, Malmös väg mot en hållbar framtid – Hälsa, välfärd och rättvisa, 2013, sid. 56.

BARNENS EGNA FÖRSLAG

Öka tryggheten i skolan

Barnen beskriver skolan som kaotisk med stök, våld och trakasserier och efterlyser vuxna som kan skapa en trygg och lugn miljö. Sara tycker att lärarna inte ingriper snabbt nog:

”Ja, lite att lärarna borde vara snabba och säga emot om de ser att en elev blir kränkt på olika sätt, även om det bara är att putta till eller något. För det kan hända att typ någon säger något taskigt mot mig eller mot henne, men då läraren typ ser men säger inget emot.”

Hugo ser de många lärarbytena i sin skola som något som ökar otryggheten för eleverna. Han har ett förslag på hur introduktionen för de nya lärarna kan förbättras:

”Jag tycker till exempel ifall man nu vet att en lärare ska sluta, så kanske man hade kunnat skicka den som kommer ta platsen och låta den få vara med.”

Kim beskriver hur en bra skola skulle vara:

”Det ska vara en plats att alltså man ska känna sig trygg, men samtidigt alltså man ska vara sig själv också.”

Alice tror att lärarna också kan känna sig otrygga och behöver fortbildning för att förstå att skolan och Sverige förändrats:

”Ja, om hur världen ser ut i dag, hur Sverige ser ut i dag, att det är inte lika som när de levde.”

Stötta eleven

Flera barn uttrycker att det är viktigt att skolan lyssnar på sina elever och försöker att hjälpa dem på olika sätt. Alice tycker det är viktigt att lärarna kan möta elevernas frågor, även om det kan röra känsliga ämnen:

”Jo, jag tycker att lärarna borde börja seriöst prata mer med eleverna, och även fast det kan vara lite svårt ibland. Alltså, ja men hur de ska gå fram till personer, till sina elever, hur de ska kunna hjälpa dem på bästa sätt, och ha förståelse för deras liv också.”

Hugo tycker att det är viktigt att alla som går i skolan är delaktiga i viktiga beslut:

”Alltså att eleverna och andra lärare och kollegor ska vara med och bestämma. Inte bara att det är typ... men det är klart rektor som ska bestämma över skolan, ju, fast att vi också är med och påverkar lite.”

Kasper upplever att hans skola har mindre pengar än andra skolor i kommunen och därför gör mindre aktiviteter:

”Vi jobbar så mycket med samma saker att man till slut tröttnar, och det leder till att vissa människor skolkar. Andra kommer inte till lektionerna för de tycker det är så pass tråkigt och ointressant.”

Noah som nyligen bytt skola har ett annat problem som han skulle önska att skolan kunde hjälpa honom med:

”Alltså, när klassen som splittras, när de går till andra skolor och sånt, att det är svårt sen att hitta nya vänner i området. Det är mest bara ... på internet är det ju enkelt, men här är det ... Jag vet inte, det är svårare. Eller det är mer som att man vet inte riktigt hur man gör. Så om man skulle kunna få typ hjälp med det eller någonting så skulle det vara bra.”

Lyssna till barn och unga

Flera av barnen säger att det är viktigt att politiker och andra vuxna lyssnar på barn och gör dem delaktiga i sin egen vardag. Alice konstaterar att barns åsikter inte värdesätts idag:

”Nej, det känns ju att de pratar alltid bara ’jo, ni är så små, ni kan inte göra det här och det här’. Men sen tänker man, okej, ni som är vuxna då, det är ni som då ska hjälpa oss och lösa saker. Men det verkar inte gå så bra för er heller. Så ni kanske borde lyssna på oss unga också lite mer.”

Simon upplever att politikerna har svikit och föreslår en radikal lösning:

”Avgå. Alla 349. Sluta tjabbet, sluta ha era politiska agendor och kolla på folkvett, kolla efter folkviljan. För det är vi som bestämmer och det har ni sagt själva.”

Elsa har en liknande uppfattning:

”Så ja, de borde ge mer makt åt ungdomar

eller på något sätt lyssna på dem mer, och på människor som är utsatta i samhället. Problemen borde tas på större allvar, och att ge dem mer ... en större röst”

Katarina förklarar varför det är viktigt för politikerna att faktiskt själva komma till de utsatta områdena och möta barnen:

”Bara visa er att ni finns och är det någon som vill säga någonting så kan ni förklara vissa saker, och på så sätt kan det ju också bli fler som blir engagerade och blir intresserade av det [politik].”

Motverka fördomar och ifrågasätt normer

Flera av barnen tycker att det är viktigt att politiker står upp för människors lika värde och motverkar att samhället delas upp. Hisham tycker att frågor om bakgrund är viktig:

”Men att man jobbar på, det här med att det inte blir grupperingar i samhället, att alla känner att de tillhör det svenska samhället, att de kan känna sig som en svensk. Att alla liksom ... Att ingen har något emot varandra på grund av deras bakgrund eller etnicitet, det är kanske det viktigaste.”

För Sara är bristen på jämställdhet ett viktigt ämne:

”Förändra samhället, mer rådgivning om jämställdhet mellan tjejer och killar. Alltså både män och kvinnor bör respektera varandra. Vi måste ändra på synen vi har på könsstrukturen. Sluta behandla människor på ett dåligt sätt på grund av deras etnicitet.”

Amala beskriver hur politikerna kan göra:

”Ta hand om varandra. Alla har samma värde. Nervärdera inte någon annan, och sånt där.”

Basim sammanfattar en känsla som också andra barn berör:

”Jag vet att jag kommer att bli utsatt i hela mitt liv. Stefan Löfven gör ingenting.”

Ge oss något att vara stolta över

Många av barnen önskar att politikerna kunde ge dem något att vara stolta över i bostadsområdet och tror att det skulle hjälpa orter som blivit stigmatiserade eller bortglömda. Kasper föreslår ett tivoli:

”Alltså jag tror väl om de skulle göra någon typ av tivoli, som Gröna Lund, Liseberg, alltså det skulle bli fantastiskt. Många skulle komma och åka runt och de skulle väl gilla att stanna här på sommaren, och kanske flytta hit.”

Elmas är inne på samma typ av tankegångar:

”De här områdena som är lite outvecklade eller ganska oroligt och så, om man skulle kunna göra något stort där, om man skulle kunna bygga en sevärdhet eller ett museum eller kanske ett högt hus eller något sånt, som folk vill komma och kolla på. Då kommer de till den här delen. Och sen ser de också allt bra.”

Irma tror istället att kommunen borde förvalta det de redan har:

”Men det känns att de driver på massa projekt, men som egentligen inte typ hjälper befolkningen här. Och det känns som att det skulle vara bra om de typ försökte, i stället för att satsa och bygga nya saker och göra projekt, utan göra någonting som faktiskt hjälper oss här.”

Mahir tycker inte att det behövs någonting nytt, utan uppmanar politiker att upptäcka det som redan finns:

”Kom hit, det finns fotbollsplan och allt chill här.”

Stoppa våldet

Flera barn uppmanar politikerna att bemöta våldet som finns i deras närområde. Clara har bara ett enda råd:

”Alltså tänk mest på barnen, och tänk mest på alltså barnens framtid och tänk mest på hur man kan stoppa våld och hur barnen skulle ha det bra i framtiden.”

En annan flicka tror att det vore bra om polisen syntes mer ute bland människor:

”Och att polisen borde synas mer här och försöka få kontakt och prata med ungdomarna så att båda förstår att det är inte någon ... alltså polisen är inte dåliga människor, utan de vill bara hjälpa oss i samhället och sånt.”

En annan flicka tror inte heller att polisen kan göra något själv: ”Men egentligen det är inte riktigt något som polisen kan göra, utan jag tycker det är något som personerna själv borde ändra på sig själv på. Alltså det tankesättet som de har.”

BARNOMBUDSMANNENS FÖRSLAG

Enligt barnkonventionens artikel 2 ska alla barn i Sverige få sina rättigheter tillgodosedda utan åtskillnad av något slag. FN:s barnrättskommitté har vid flera tillfällen uttryckt oro över de kommunala och regionala skillnader som finns när det gäller genomförandet av barnkonventionen i landet.[151] Barnombudsmannens utgångspunkt i arbetet med denna rapport var att statistisk ojämlikhet på flera områden kan tyda på att barns möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda varierar, bland annat beroende på var i Sverige de bor. Barnombudsmannen befarar också att de insatser som görs för att garantera barnets rättigheter alltför ofta inte utgår från barns och ungas egna erfarenheter och därmed riskerar att bli missriktade, eller inte leda till att barns rättigheter stärks.

Barnombudsmannen har i arbetet med rapporten låtit fler än 900 barn svara på hur det är att växa upp i områden där barn statistiskt sett har sämre villkor än i andra delar av Sverige. Det handlar om förorter till storstäderna, men också om kommuner runt om i Sverige, däribland glesbygdskommuner.

Mot bakgrund av vad barnen har berättat och svaren i enkäten samt den analys som gjorts av detta material, vill Barnombudsmannen se följande förändringar:

Säkerställ barnets rätt till skydd mot våld, kränkningar och trakasserier

> Anta en samlad nationell handlingsplan för att motverka våld mot barn.

Trots att barn vi träffat säger att de är trygga, har många berättat om hur de bevittnat eller upplevt olika former av våld i sitt närområde. Forskning visar att hälsan hos barn som lever med våld i sitt närområde kan påverkas negativt. Det ökar också risken för att barn i dessa områden normaliserar våldet. Några barn berättar även om allvarliga kränkningar, trakasserier och våld i skolan, samt om en vuxenvärld som inte agerar. Barnombudsmannen anser att det är anmärkningsvärt att också de yngre barnen beskriver våld där de bor, och på förskolan. Våldet får konsekvenser för barns uppväxt och påverkar också deras möjlighet att utvecklas till sin fulla potential.

Barnkonventionen anger att staten ska skydda barnet mot alla former av våld. Utifrån barnens erfarenheter är det tydligt att Sverige inte lever upp till detta. Eftersom våld mot barn förekommer brett i vårt samhälle, och våldet kan se ut på olika sätt, är det av yttersta vikt att vi ser våld mot barn som ett samhällsövergripande problem som måste

151. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11. Liknande kritik har framförts vid Sveriges tidigare granskningar 1993, 1999, 2005 och 2009.

angripas med breda insatser. Barnombudsmannen anser att regeringen bör ta fram en samlad nationell handlingsplan för att förebygga och stoppa våld mot barn inom alla delar av samhället. Som exempel på sådant våld som omfattas av definitionen i artikel 19 och som bör ingå i handlingsplanen, nämner FN:s barnrättskommitté våld i hemmet, bevittnande av våld, strukturellt och ekonomiskt våld, mobbning och olika former av psykiskt våld, sexuellt våld och hedersrelaterat våld.[152] I enlighet med barnkonventionens artikel 2 är det även av vikt att en sådan handlingsplan utgår från ett tydligt genusperspektiv.

Barnombudsmannen anser vidare att de myndigheter som tilldelas uppdrag inom en handlingsplan mot våld mot barn, måste involvera barn och unga i planering och genomförande av såväl reaktiva, som förebyggande åtgärder. Detta eftersom barn och unga är experter på sin egen situation och har rätt att komma till tals och vara delaktiga, både i samhället och i sina egna liv.

För att handlingsplanen ska bli verkningsfull krävs att åtgärderna är genomförbara, granskningsbara, och att handlingsplanen går att följa upp och utvärdera.

152. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 17ff. Kommittén betonar särskilt att uppräkningen inte är uttömmande.

Säkerställ likvärdig utbildning för alla barn

> Säkerställ kontinuitet och kvalitet i barnets lärande.
> Skriv in i läroplanerna att alla skolor och förskolor ska informera barn och vårdnadshavare om den hjälp och det stöd barn har rätt till.
> Stärk studie- och yrkesvägledningen i utsatta kommuner och förorter.

Alla barn i Sverige ska ha lika tillgång till utbildning oavsett bostadsort, kön, sociala och ekonomiska förhållanden. Barnen vi har träffat beskriver låga förväntningar från vuxenvärlden, en otrygg skolmiljö och täta lärarbyten.

Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för barns framtida möjligheter. Barnombudsmannen menar att det är av stor vikt att säkerställa kvalitet och kontinuitet i barnens lärande. Detta kan exempelvis innefatta att ge lärare stöd och möjlighet att stanna kvar på skolor och förskolor i utsatta områden. Att barn ska ha lika tillgång till utbildning framgår såväl av skollagen som av barnkonventionen. Barnombudsmannen anser därför att det bör införas obligatoriska moment på rektors- och lärarutbildningen som ger kunskap och verktyg att skapa förutsättningar för lika tillgång till utbildning. Däri bör ingå kunskap om hur vuxnas förväntningar påverkar barns möjligheter i skolan och förskolan.

För att barnet ska kunna ta tillvara sina rättigheter är det grundläggande att barnet och dess vårdnadshavare har information om barnets rätt till stöd i skolan. Det krävs också att de har kunskap om hur barnet går tillväga för att få sina rättigheter tillgodosedda.

Barnombudsmannen föreslår att avsnittet i läroplanen för respektive skolform som behandlar elevernas ansvar och inflytande utökas till att även innefatta riktlinjer för skolans personal om att informera eleverna om vilka rättigheter de har. Detsamma föreslås i läroplanen för förskolan i avsnittet om barns inflytande. Det kan exempelvis handla om stöd i undervisningen, elevhälsoinsatser, och rättigheter vad gäller trygghet och studiero, samt rätten till en skola och förskola fri från kränkningar. Det ska vara en självklarhet att barn vet att de alltid ska kunna vända sig till en vuxen för att få hjälp och stöd. Barnombudsmannen anser även att det i de allmänna delarna av läroplanerna ska framgå att barn har rätt till kunskap om sina rättigheter enligt barnkonventionen och hur barnet kan göra för att kräva dessa rättigheter.

Flera av de barn som vi pratat med har vittnat om en bristande framtidstro när det gäller utbildning och möjlighet att få ett arbete. Barnombudsmannen menar att studie- och yrkesvägledningen är av stor betydelse för att barn ska ha likvärdiga möjligheter att utvecklas och kunna göra välgrundade val. Regeringen har nyligen tillsatt en särskild utredare för att föreslå åtgärder för att utveckla studie- och yrkesvägledningen i skolan. Barnombudsmannen är positiv till denna utredning och dess uppdrag och vill betona vikten av att utredningen särskilt uppmärksammar barn i utsatta kommuner och förorter. Det kan behövas särskilda åtgärder riktade mot skolor i dessa områden för att bryta det mönster av låga förväntningar som barnen upplever från vuxna och barnens bristande tilltro till sin egen förmåga. Barnombudsmannen anser också att det är viktigt att barn och unga får komma till tals i utredningsprocessen och i framtagandet av förslag för att förbättra studie- och yrkesvägledningen i skolan.

Stärk barnets rätt till delaktighet och en meningsfull fritid

> Säkerställ jämförbar statistik över barns levnadsvillkor.
> Säkerställ att barn har likvärdig tillgång till fritidsaktiviteter oavsett kön, bakgrund och bostadsort.
> Skapa lokala forum för inflytande där barn kan söka medel för att förverkliga egna projekt och aktiviteter.

För att kunna vidta lämpliga åtgärder och göra prioriteringar som rör barn är det nödvändigt att ha god kunskap om barns levnadsvillkor på lokal, regional och nationell nivå. FN:s barnrättskommitté har uttryckt att en nödvändig del för genomförandet av barnkonventionen är att göra kontinuerliga datainsamlingar för att upptäcka ojämlikheter i förverkligandet av rättigheterna. I många fall är det bara barnen själva som kan berätta om deras rättigheter erkänns och förverkligas fullt ut.[153] Barns delaktighet är därför en viktig del i att identifiera långsiktiga lösningar.

Det finns ett antal kvantitativa undersökningar i Sverige där barn får beskriva sina levnadsvillkor på olika områden. Barnombudsmannen tycker att detta är bra, men anser att mer behöver göras för att garantera barnets rätt till delaktighet på en övergripande nivå. En central del i detta är att säkerställa ett tillräckligt stort och representativt urval i undersökningar för att meningsfulla jämförelser mellan viktiga grupper ska kunna göras. Det krävs också att metoder utarbetas så att även yngre barn görs delaktiga i undersökningar kring barns levnadsvillkor.

Barnombudsmannen kan utifrån våra sam-

153. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5, Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 48–50.

tal med barn i utsatta kommuner och förorter konstatera att barnen på många vis känner sig utestängda från stora delar av samhället. Samtidigt ser vi att de barn som beskrev att de var aktiva inom exempelvis fritidsverksamhet, övriga ideella sektorn, kommunala ungdomsråd eller våldspreventiva projekt, ansåg att de blev lyssnade på och kunde påverka sin situation. Många av dessa barn uttryckte också att de därigenom fått ökad tilltro till sin egen förmåga och större tillit till politiker och samhället i stort.

I barnkonventionens artikel 31 understryks barnets rätt till lek, vila och fritid, anpassat till barnets ålder. I artikel 12 tydliggörs barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i alla frågor som berör barnet självt. Att vara delaktig och ha inflytande har också stor betydelse för barnets rätt till utveckling enligt barnkonventionens artikel 6.

En rik fritid med möjlighet till eget inflytande är viktig för barns välmående på en lång rad områden. Samtidigt visar forskning att barn i ekonomiskt utsatta familjer, barn med ensamstående föräldrar och barn till utlandsfödda föräldrar har en mindre aktiv fritid än andra barn. För att nå fler barn i dessa grupper menar därför Barnombudsmannen att det är viktigt att arbeta uppsökande för att koppla samman alla barn med det fritidsutbud som erbjuds lokalt. Studier visar också att barn i glesbygd är mer missnöjda med sitt fritidsutbud än andra barn och att barn i utsatta förorter i högre utsträckning använder sig av subventionerade fritidsaktiviter. Det befintliga fritidsutbudet måste därför anpassas så att barn oavsett kön, bostadsort, ekonomiska förutsättningar och ursprung kan delta på lika villkor.

Barnombudsmannen anser vidare att det bör finnas lokala forum dit barn kan vända sig för att få ett verkligt inflytande. Via dessa forum ska barn uppmuntras att söka särskilt avsatta medel för egna projekt och aktiviteter. Det bör även vara möjligt för barn att lämna förslag till lokala beslutsfattare. En förutsättning för inflytande och delaktighet är att alla barn har kunskap om sina möjligheter och rättigheter att påverka beslutsfattare på olika nivåer.

Den känsla av utanförskap och exkludering som flera barn beskriver kan även ta sig uttryck i låg tilltro till det politiska systemet. Barnombudsmannen menar därför att det är viktigt att såväl statliga som kommunala politiker kontinuerligt lyssnar till barn i utsatta kommuner och förorter och beaktar deras åsikter.

Vårt arbete 2017 – ett axplock

Barns kunskap om sina rättigheter

Under året utvecklade och byggde Barnombudsmannen en barnrättsportal under arbetsnamnet Mina Rättigheter. Portalen ska kunna användas av pedagoger i skolan och av elever själva i syfte att stärka undervisningen om barnkonventionen och barnets rättigheter. Lanseringen kommer att ske under 2018. Under de senaste åren har Barnombudsmannen chattat med barn och unga regelbundet. För att möta barns behov av att kunna ställa frågor till oss anonymt har vi nu övergått till en frågelåda som möter detta behov på ett bättre sätt.

Barnkonventionen i kommuner, landsting och myndigheter

Barnombudsmannen fick i uppdrag att genomföra ett kunskapslyft för kommuner, landsting, regioner och sex utvalda myndigheter. I det arbetet genomförde vi ett stort antal träffar med myndigheter och gav ett verksamhetsanpassat stöd i myndigheternas analys av sina utvecklingsbehov vad gäller barnrättsperspektivet.
I kunskapslyftet, som riktar sig till lokal och regional nivå, genomförde vi ett antal träffar och utbildningar. Vi tog också fram verktyg som hjälp i arbetet med att genomföra barnkonventionen. Barnombudsmannen gjorde flera insatser för att stärka barnrättsperspektivet hos offentliga aktörer med ansvar för barn. Statistiktjänsten Max18 med statistik på lokal, regional och nationell nivå är inne i en intensiv utvecklingsfas där vi under 2017 förberedde för att under 2018 kunna lägga till ytterligare ett 30-tal indikatorer från delvis nya källor. Syftet är att bättre kunna mäta barns levnadsvillkor och få en bättre överensstämmelse med barnkonventionen. Under året startade vi arbetet med att ta fram en kvantitativ undersökningsmodell som riktas till barn i förskoleåldern.

Barnrättsdagar och Barnrättstorg

Barnombudsmannen arrangerade tillsammans med Stiftelsen Allmänna Barnhuset Barnrättsdagarna i Örebro med över 1200 deltagare med seminarier utifrån temat Barnrättsperspektiv på migration, integration och inkludering. I Almedalen arrangerade Barnombudsmannen – också tillsammans med Stiftelsen Allmänna Barnhuset – Barnrättstorget med 68 seminarier och aktiviteter för över 2 250 åhörare. Det nya konceptet Lilla Almedalen där barn får en arena att ställa frågor till politiker blev mycket lyckat och politiker från samtliga riksdagspartier fanns representerade.

Barn i utsatta situationer

Under året belyste vi bland annat situationen för barn som vräks från sina hem och sedan tvingas bo i otrygga, tillfälliga boendelösningar. Barnombudsmannen överlämnade i mars årsrapporten ”Vi lämnade allting och kom hit – röster från barn på flykt”, till regeringen. Det är vår tredje rapport som belyser rättigheterna för barn på flykt och fokuserar på barnets rättigheter i asylprocessen, samt på rätten till ett tryggt mottagande. De tidigare rapporterna belyser ensamkommande barns och ungas hälsa, samt mottagandet vid ankomst till Sverige. Utifrån ett regeringsuppdrag fokuserade vi också på möten med ensamkommande barn och unga som försvinner från boenden i Sverige. I rapporten berättar barnen om orsaker till att man försvinner, hur man lever som försvunnen och vilket stöd barn och unga behöver för att samhället ska kunna förebygga att barn försvinner i framtiden. Ett antal barn fick under året möjlighet att träffa socialutskottet och berätta om sina erfarenheter av att leva som försvunnen. Vi mötte också barn och unga som på olika sätt varit i kontakt med våldsbejakande islamistisk extremism och tog del av deras kunskap om vad som gör att barn och unga riskerar att radikaliseras.

Läs mer om våra resultat i vår årsredovisning på **www.barnombudsmannen.se**

Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter

Barnombudsmannens årsrapport 2018 innehåller svar från drygt 900 barn om hur det är att växa upp i kommuner och förorter där barn statistiskt sett har sämre skolresultat, ekonomi och hälsa än i övriga landet. Det är tydligt att barnen själva inte upplever att de har samma möjligheter som andra barn som växer upp i Sverige. Barnen berättar att de trivs där de bor, men också att de upplever våld i sin vardag. Barnen beskriver att vuxenvärlden har låga förväntningar på dem. Barnen berättar också att när de blir delaktiga och ges inflytande känner de att de kan påverka sina egna liv.

De växande skillnaderna diskuteras flitigt i den allmänna och politiska debatten – men barns röster om den egna situationen hörs sällan. Samtidigt är det i många fall bara barnen själva som kan berätta om deras rättigheter erkänns och förverkligas fullt ut. Barns röster är också en viktig del i att identifiera långsiktiga lösningar.

BARNOMBUDSMANNEN
Postadress: Box 22106, 104 22 Stockholm
Telefon: 08-6922950
Telefon för dig under 18: 020-231010
E-post: info@barnombudsmannen.se
Webbplats: www.barnombudsmannen.se